

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI
İŞLETME YÖNETİMİ BİLİM DALI

BANKACILIK SEKTÖRÜNDE NET FAİZ GELİRLERİNİN
BELİRLEYİCİLERİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Murat Ceco

İstanbul
Temmuz, 2017

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI
İŞLETME YÖNETİMİ BİLİM DALI

BANKACILIK SEKTÖRÜNDE NET FAİZ GELİRLERİNİN
BELİRLEYİCİLERİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Murat Ceco

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Zeyneb Hafsa Orhan

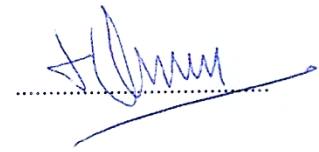
İstanbul

Temmuz, 2017

Sosyal Bilimler Enstitü Müdürlüğüne,

Bu çalışma jürimiz tarafından İşletme Anabilim Dalı İşletme Yönetimi Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

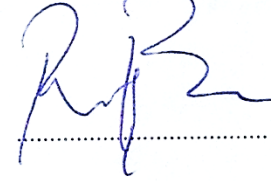
Başkan Yrd. Doç. Dr. Zeyneb Hafsa ORHAN (Danışman)

Üye Doç. Dr. Mehmet SARAÇ

Üye Yrd. Doç. Dr. Rümeyza BİLGİN

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. İbrahim GÜNEY

Enstitü Müdürü

ÖZET**BANKACILIK SEKTÖRÜNDE NET FAİZ GELİRLERİNİN
BELİRLEYİCİLERİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ****Murat Ceco****Yüksek Lisans, İşletme****Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Zeyneb Hafsa Orhan****Eş Danışman: Yrd. Doç. Dr. Özcan Işık****Temmuz- 2017, 74+ X Sayfa**

Bu çalışmanın amacı, 2005-2016 yılları arasında Türk bankacılık sektöründe faaliyette bulunan ticari bankaların net faiz gelirlerini etkileyen bankaya özgü faktörleri saptamaktır. Bu hususta araştırmaya konu olan veri seti, Borsa İstanbul'da işlem gören ticari bankaların çeyreklik verilerinden oluşmaktadır. Çalışmanın bağımlı değişkeni ticari bankaların net faiz geliri olup, bağımsız değişkenleri ise bankalara özgü içsel değişkenlerin yanı sıra küresel finansal kriz kukla değişkenidir. Analiz kapsamında net faiz marjı modelinin tahmin edilmesinde otokorelasyon, değişen varyans ve yatay kesit bağımlılığı sorunlarını dikkate alan Standart Hataları Düzeltilmiş Panel Yöntemi kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre bankaların net faiz gelirleri ile likidite riski, mevduat oranı ve işlem maliyetleri arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki mevcuttur. Bu sonuçlar göstermektedir ki bankaların işlem maliyetlerine, mevduat düzeylerine ve likidite düzeylerine ilişkin artışlar net faiz marjlarının artmasına neden olmaktadır. Bununla beraber, çalışmada bankaların faiz dışı gelirleri ve faiz marjı arasında da negatif ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca, banka büyüklüğü, banka sermayesi, takipteki krediler ve küresel finansal krizi temsil eden kukla değişken ile net faiz marjları arasında istatistiki olarak anlamlı sonuçlar tespit edilememiştir.

Anahtar Kelimeler: Ticari Bankalar, Net Faiz Marjı, Panel Veri Modelleri, Türkiye.

ABSTRACT**DETERMINANTS OF NET INTEREST INCOME IN BANKING
SECTOR: CASE STUDY OF TURKEY****Murat Ceco****Post Graduate, Business****Thesis Supervisor: Asst. Prof. Dr. Zeyneb Hafsa Orhan****Co-Advisor: Asst. Prof. Dr. Özcan Işık****July- 2017, 74+ X Page**

The aim of this study is to identify bank-specific factors that affect net interest income of commercial banks operating in the Turkish banking sector during the 2005-2016 period. The data set of this study consists of quarterly data for commercial banks traded on the Istanbul Stock Exchange (BIST). The dependent variable of this study is the net interest income of the commercial banks and the independent variables are the global financial crisis dummy variables as well as the bank specific variables. Within the context of the analysis, the Panel Corrected Standard Error (PCSE) method, which takes into account the problems of autocorrelation, heteroscedasticity and cross section dependence, is employed for estimating the net interest margin model. According to the results of the analysis, there is a positive and significant relationship between liquidity risk, deposit ratio, and operating costs and net interest margins of commercial banks and these results show that the increases in the operating costs, deposit level, and liquidity level cause bank net interest margins to increase. Nevertheless, a negative and significant relationship is also found between non-interest incomes and net interest margins in the study. In addition, we do not find statistically significant results for the bank size, bank capital, non-performing loans, and the dummy variable representing the global financial crisis.

Keywords: Commercial Banks, Net Interest Margin, Panel Data Models, Turkey.

ÖNSÖZ

Bu tezin hazırlanması aşamasında destek ve önerileriyle çalışmaya yön veren tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Zeyneb Hafsa Orhan hocama, yine tezin hazırlanma aşamasında yardımlarını benden esirgemeyen ve lisans eğitimimden itibaren bana yol gösteren eş danışmanım Yrd. Doç. Dr. Özcan Işık hocama, tez savunmasında yer alan jüri üyesi hocalarıma, eğitim hayatım boyunca üzerimde emeği olan tüm hocalarıma ve son olarak beni maddi manevi destekleyen sevgili aileme teşekkür eder, çalışmanın ilgililere faydalı olmasını temenni ederim.

İÇİNDEKİLER

Sayfa no.

JÜRİ ONAY SAYFASI.....	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLO LİSTESİ.....	ix
KISALTMALAR.....	x
GİRİŞ	1
BÖLÜM I.....	4
1. BANKACILIK HAKKINDA GENEL BİLGİ VE BANKACILIĞIN TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ	4
1.1. BANKA KAVRAMI VE BANKACILIĞIN FAALİYETLERİ.....	4
1.1.1. Banka Kavramı	4
1.1.2. Bankacılık Faaliyetleri.....	5
1.2. DÜNYADA BANKACILIĞIN GELİŞİMİ	6
1.3. TÜRK BANKACILIK SİSTEMİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ.....	7
1.3.1. Osmanlı Devletinde Bankacılık.....	7
1.3.2. Cumhuriyet Dönemi Türk Bankacılığı	10
1.3.2.1. Kuruluş Dönemi (1923-1932).....	10
1.3.2.2. Devletçilik Dönemi (1933-1944).....	12
1.3.2.3. Yeni Devletçi ve Liberal Dönem (1945-1960)	13
1.3.2.4. Planlı Dönem (1960-1980)	15
1.3.2.5. Dışa Açılma ve Piyasa Ekonomisi Dönemi (1980-2000).....	17
1.3.2.5.1. 1994 krizi ve sonrası Türkiye.....	19
1.3.2.5.2. Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizi	21
1.3.2.6. Bankacılık Sektöründe Yeniden Yapılanma Dönemi (2001-2010).....	24
1.3.2.6.1. Küresel 2008 Krizi	27
1.3.2.6.2. 2008 Krizinin Türk Bankacılık Sektöründe Etkileri	28
1.3.2.7. Bankacılık Sektöründe Mevcut Durum	29
BÖLÜM II	33

2. TÜRKİYE BANKACILIK SİSTEMİNDE GELİR-GİDER YAPISI VE BİLANÇO DIŞI FAALİYETLER.....	33
2.1. FAİZ GELİRLERİ	34
2.1.1. Kredilerden Alınan Faizler	35
2.1.2. Zorunlu Karşılıklardan Alınan Faizler	35
2.1.3. Bankalardan Alınan Faizler	36
2.1.4. Para Piyasası İşlemlerinden Alınan Faizler	36
2.1.5. Menkul Değerlerden Alınan Faizler	36
2.1.6. Finansal Kiralama Gelirleri	37
2.1.7. Diğer Faiz Gelirleri.....	38
2.2. FAİZ GİDERLERİ.....	39
2.2.1. Mevduata Verilen Faizler	40
2.2.2. Kullanılan Kredilere Verilen Faizler	40
2.2.3. Para Piyasası İşlemlerine Verilen Faizler	40
2.2.4. İhraç Edilen Menkul Kıymetlere Verilen Faizler	40
2.2.5. Diğer Faiz Giderleri.....	40
2.3. FAİZ DIŞI GELİRLER.....	41
2.3.1. Net Ücret ve Komisyon Gelirleri.....	42
2.3.2. Temettü Gelirleri	42
2.3.3. Ticari Kâr.....	43
2.3.4. Diğer Faaliyet Gelirleri.....	43
2.4. FAİZ DIŞI GİDERLER	43
2.5. BİLANÇO DIŞI FAALİYETLER	44
2.5.1. Garanti ve Kefaletler	44
2.5.2. Taahhütler	45
2.5.3. Türev Finansal Araçlar	45
BÖLÜM III.....	47
3. TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNDE FAİZ MARJLARININ BELİRLEYİCİLERİ ÜZERİNE EKONOMETRİK BİR ANALİZ	47
3.1. LİTERATÜR TARAMASI.....	47
3.1.1. Ulusal Literatürde Yapılan Çalışmalar	47
3.1.2. Uluslararası Literatürde Yapılan Çalışmalar	49
3.2. EKONOMETRİK ANALİZ.....	52
3.2.1. Araştırmanın Veri Seti ve Sınırları	52
3.2.2. Araştırmada Kullanılan Model	53

3.2.3. Analiz Yöntemi.....	56
3.2.4. Panel Veri Analiz Sonuçları	57
SONUÇ.....	62
KAYNAKÇA.....	66

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Farklı Yıllarda Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla Verileri.....	30
Tablo 2: Gelir Tablosunda Yer Alan Faiz Gelirleri Kalemleri	35
Tablo 3: Farklı Yıllar Arasında Türk Bankacılık Sektörü Faiz Gelirleri.....	38
Tablo 4: Gelir Tablosunda Yer Alan Faiz Giderleri Kalemleri	39
Tablo 5: Farklı Yıllar Arasında Türk Bankacılık Sektörü Faiz Giderleri.....	41
Tablo 6: Çalışmaya Dâhil Edilen Bankalar	52
Tablo 7: Değişkenlerin Tanımlaması.....	54
Tablo 8: Değişkenlere İlişkin Özet İstatistikler	55
Tablo 9: Korelasyon Matrisi ve VIF Sonuçları.....	55
Tablo 10: Faiz Marjının Belirleyicileri (Havuzlanmış EKK modeli).....	57
Tablo 11: Faiz Marjının Belirleyicileri (Tesadüfi Etkiler modeli)	58
Tablo 12: Faiz Marjının Belirleyicileri (Sabit Etkiler modeli)	60
Tablo 13: Faiz Marjının Belirleyicileri (PCSE).....	61

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
BBYSP	Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı
BDDK	Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
BIS	Bank for International Settlement (Uluslararası Ödemeler Bankası)
BİST	Borsa İstanbul
BRIC	Brazil, Russia, India, China (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin)
DİBS	Devlet İç Borçlanma Senedi
EKK	En Küçük Kareler
GEGP	Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
IMF	International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
İBYSP	İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı
İMKB	İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
MARS	Multivariate Adaptive Regression Splines (Çok Değişkenli Uyarlanabilir Regresyon Eğrileri)
NIM	Net Interest Marjın (Net Faiz Marjı)
OECD	Organisation For Economic Co-Operation And Development (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü)
SPK	Sermaye Piyasası Kurulu
TBB	Türkiye Bankalar Birliği
TCMB	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TL	Türk Lirası
TMSF	Türkiye Mevduatı Sigorta Fonu
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu

GİRİŞ

Türkiye’de bankacılık sektörü, hem finansal sistem içerisinde hem de reel sektöre kaynak sağlamada oldukça önemli bir yere sahiptir. Türkiye Bankalar Birliği’nin yayımlamış olduğu Aralık 2016 faaliyet raporu verilerine göre bankalar, finansal kuruluşlar içerisinde 2.731 milyar TL ile sektörün %81’lik kısmını oluşturmaktadır. Nitekim Türkiye ekonomisini etkileyen en önemli faktör, sektör payı göz önüne alındığında bankacılık kesimi olmaktadır. Ayrıca bankalar, işlevleri itibarıyla ülke içerisinde tasarrufları etkilemekte, yatırımlara ön ayak olmakta ve ekonomik kalkınmada da başrol oynamaktadırlar.

Sektör payı göz önüne alındığında küresel anlamda yaşanan krizler ile Türkiye finansal sektörünün lokomotifi olan bankacılık kesimi arasında kuvvetli bir ilişki meydana gelmektedir. Bankacılık sektörünün ekonomik krizlere gösterdiği tepkilere örnek olarak, Türkiye’nin 2007 yılında ABD’de başlayıp tüm dünyaya yayılan Mortgage krizinden en az etkilenen ülkelerin arasına adını yazdırması, Türk bankacılık sektörünün sağlam duruşuyla birlikte mümkün olmuştur. Görüldüğü üzere bankacılık sektörünün makroekonomik gelişmelere karşı gösterdiği duruş, ülke ekonomisini direkt olarak etkileyen bir unsur olmuştur. Nitekim bankacılık sektörünün makroekonomik gelişmeler üzerinde etkisinin olduğu kadar; makroekonomik gelişmelerin de bankalar ve bankaların kârlılık oranları üzerinde önemli etkileri mevcuttur.

Sağlam bir yapıya sahip bankacılık sektörü, kârlı kapatılmış dönemlere dayandırılmaktadır. Bankaların elde etmiş oldukları kârlar, ekonomik tsunamilere karşı bir kalkan olarak durmakta ve ülkede finansal istikrarın devamlılığı açısından önemli bir rol üstlenmektedir. Sağlanan finansal istikrar ise risk etkilerini dengeli bir biçimde dağıtarak ekonomik kırılğanlıkları hafifletmektedir.

Bankalar, faaliyetleri gereği fon fazlası olanlar ile fon talep edenler arasında bir aracı niteliğindedirler. Bu transfer işlemi sırasında bankalar, kâr oranlarını her zaman için maksimum tutmaya çalışmaktadırlar. Ancak meydana gelen birtakım baskılar ve artan piyasa rekabeti sonucu bankaların kârları düşmekte, buna karşın yaşanan

geliştirmeler ile bankalar düşen kâr oranlarını tekrar arttırmaya çalışmaktadırlar. Buna istinaden bankalar, yaptıkları ve hedefledikleri kâr oranlarını sağlıklı bir şekilde saptamak durumundadırlar. Bankalar tarafından yapılan kârların karşılaştırılması: topladığı mevduata verdiği faizler ile sunmuş olduğu kredilerden elde ettiği faizler arasındaki farkın hesaplanması ile mümkün olmaktadır. Bankaların net faiz gelirlerinin belirleyicilerinin saptanması, bankacılık sisteminin etkinliği ve doğru değerlendirilmesi hususunda oldukça önemli olduğundan, ayrıca ülke ekonomisinin krizlere karşı direncini arttıracığından araştırmaya konu olmuştur. Bu hususta araştırmanın konusu, bankaların net faiz gelirlerinin hangi unsurlardan etkilendiğini ortaya koymaktır.

Bankaların net faiz gelirlerinin belirleyicileri, makroekonomik değişkenler ve yapılan yasal değişikliklerle birlikte değişkenlik gösterebilmektedir. Aynı zamanda bankaların faiz marjları, bankaya özgü değişkenlerden yani içsel faktörlerden de etkilenebilmektedir. Çalışma kapsamında, Türkiye’de faaliyet gösteren ticari bankalarının faiz marjlarını etkileyen banka dâhili etmenlerin saptanması ve bu etmenlerin bankaların net faiz gelirleri üzerindeki önem derecesinin araştırılması amaç olarak belirlenmiştir.

Bankaların net faiz gelirlerini etkileyen etmenlerin çözümlenmeli ve sayısal bir biçimde olumlu veya olumsuz olarak ortaya koyulması, bankacılık sektörünün doğru değerlendirilmesi ve bankacılık sisteminin etkinliğine katkıda bulunulması açısından oldukça önemlidir. Ek olarak, bankacılık sektörünün reel sektörün gelişmesinde önemli bir paya sahip olması, bankaların net faiz gelirinin reel sektör üzerinde de etkisinin olduğu anlamına gelmektedir. Bu sebeple, net faiz gelirlerinin belirleyicilerinin saptanması, hem finansal sistem hem de reel sektör için oldukça önem arz etmektedir.

Bilindiği kadarıyla literatürde faiz marjı modellenirken genellikle makroekonomik değişkenlerden yararlanıldığı görülmektedir. Bu çalışmada ise faiz marjı modellenmesi yapılırken sadece faiz marjına etki eden bankaya özgü değişkenler kullanılarak bir sonuca varılacaktır. Analizler ise panel veri modellerinde temel tahmin yöntemleri olan Havuzlanmış En Küçük Kareler, Tesadüfi Etkiler ve Sabit Etkiler klasik panel analiz yöntemleri ile Standart Hataları Düzeltmiş Panel yöntemleri karşılaştırmalı olarak değerlendirilecektir. Araştırmadan elde edilecek sonuçlar Borsa İstanbul’da işlem gören ticari bankalarla sınırlıdır. Yukarıda da belirtildiği üzere makroekonomik veriler çalışmaya dâhil edilmemiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde, ilk olarak banka ve bankacılık hakkında genel bilgiler paylaşılacak, sonrasında ise bankacılığın dünyada ve ülkemizde tarihsel gelişim sürecine ilişkin önemli birtakım gelişmelere yer verilecektir. Çalışmanın ikinci bölümünde, bankaların faiz gelir ve gider kalemlerinin bir yıllık dönem sonu itibarıyla paylaştıkları gelir tablolarından, faiz gelir ve gider kalemlerinden, faiz dışı gelir-giderlerinden ve bilanço dışı faaliyetlerinden bahsedilecektir. Son olarak çalışmanın üçüncü bölümünde ise ilk olarak ulusal ve uluslararası faiz gelirlerinin belirleyicileri kapsamında literatürde yapılan çalışmaların değerlendirilmesine yer verilecek, sonrasında ise veriler ve yöntem sunularak kapanışta analiz sonuçlarına ve sonuçların değerlendirilmesi ile bitirilecektir.

BÖLÜM I

1. BANKACILIK HAKKINDA GENEL BİLGİ VE BANKACILIĞIN TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ

1.1. BANKA KAVRAMI VE BANKACILIĞIN FAALİYETLERİ

1.1.1. Banka Kavramı

Bütün dünyada benzer olarak ifade edilen banka sözcüğünün, İtalyanca ‘Banco’ kelimesinden türediği varsayılmaktadır. Masa, sıra, tezgâh anlamına gelen sözcük, zaman içerisinde bazı değişikliklere uğramış ve dilimize banka olarak girmiştir. Bankalar temel olarak, borç para vermek isteyenlerden belirli bir faiz veya kâr payı karşılığında mevduatlarını kabul eder ve borç para almak isteyenlere belirli bir faiz veya kâr payı karşılığında kredi verirler. Bu iki kazanç farkından ise banka kârını elde etmiş olur ki buna ‘Net Faiz Geliri’ denir. Bu kazanç bankanın en temel kazanç kaynağıdır.

Banka sözcük anlamı itibarıyla; faizle para alışverişinde bulunan, kredi, kambiyo işlemlerini yapan, kasalarında para ve benzeri değerli eşyaları saklayan ve ticari, sanayi ve ekonomi alanlarında çeşitli hizmetler sunan kuruluşlardır¹ (TDK, 2017). Ekonomik anlamına değinecek olursak; piyasaya hem para hem de kaydi para sunan, nakdi sermaye ve taşınır değerler ile ilgili alışverişleri yürüten ve nakit kullanılmaksızın yapılan çeşitli finansal işlemleri gerçekleştiren özel veya kamu kuruluşlarıdır (Kaya, 2012).

Bankacılık kavramı, ilk ortaya çıkışından itibaren günümüze kadar pek çok alanda gelişim göstermiş olup gün geçtikçe bu gelişimi hızla devam etmektedir. Buna istinaden bankaların müşterilerine sunduğu ürün ve hizmetler gün geçtikçe arttırılmakta ya da geliştirilmekte ve bankacılık için yapılan tanımları her geçen gün eksik bırakmaktadır.

¹ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=BANKA

1.1.2. Bankacılık Faaliyetleri

Bankalar günümüz itibarıyla sundukları hizmetler ve sağladıkları faydalar açısından en mükemmel şeklini almaya başlamışlardır. 5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nda da belirtildiği üzere bankaların geniş çaplı bir hizmet yelpazesi bulunmaktadır. Bankalar, diğer kanunlarda öngörülen hükümler saklı kalmak kaydıyla Bankacılık Kanunu Resmi Gazete'nin 1 Kasım 2005 tarih ve 25983 mükerrer sayılı nüshasında yayımlanan şu faaliyetleri yapabilirler: (Gülhan, 2009).

- *Mevduat veya katılım fonu toplama.*
- *Nakdî ya da gayri nakdî olmak üzere fon sağlama.*
- *Nakdî ve kaydî olarak yapılan ödemeler ve para transferleri işlemleri, her çeşit ödeme ve tahsilat işlemleri.*
- *Çek ve diğer kıymetli evrak satın alma işlemleri.*
- *Saklama hizmeti.*
- *Kredi kartı vb. ödeme araçlarını sunmak ve işlemlerini yürütmek.*
- *Kambiyo işlemlerini yürütmek.*
- *Opsiyon sözleşmeleri, vadeli işlem sözleşmeleri, birden çok türev araç içeren finansal araçların alım-satımı ve aracılık faaliyetleri.*
- *Sermaye piyasasına konu olan araçların alım-satım işlemleri.*
- *Sermaye piyasası araçlarının satışına aracılık ve daha önce ihraç edilmiş olan sermaye piyasası araçlarının alım-satımına aracılık etmek.*
- *Başkalarının adına garantörlük işlemleri.*
- *Yatırım danışmanlık hizmeti.*
- *Portföy işletme ve yönetme işlemleri.*
- *Hazine Müsteşarlığı ya da Merkez Bankası ve kuruluş birlikleri ile yapılan bir kontrat çerçevesinde üstlenilen sorumluluk kapsamında alım-satım işlemlerine istinaden yapılan piyasa yapıcılığı.*
- *Faktöring-Forfaiting hizmetleri.*
- *Bankalararası piyasada para alım-satım işlemlerine aracılık hizmeti.*
- *Finansal kiralama hizmeti.*
- *Sigorta acentesi ve bireysel emeklilik işlemlerine aracılık yapmak.*
- *Son olarak kurulca belirlenecek diğer faaliyetler.*

1.2. DÜNYADA BANKACILIĞIN GELİŞİMİ

Bankacılıktaki tarihi gelişmelere bakıldığında, para kavramının ortaya çıkması ve dünyada yayılması ile birlikte paranın güvenli bir şekilde depolanması gerektiği fikri ortaya çıkmıştır. Para ile bankacılığın karşılıklı olarak birbirini etkilemesi sonucu, bu iki kavram günümüzde birbirine bağlı bir sistem haline dönüşmüştür. Bu sistem zaman zaman dünya politikalarına yön veren bir araç haline de gelmiştir. Bilinen ilk bankalar hakkında dünyada çeşitli görüşler mevcuttur. Bunlardan bazıları aşağıda açıklanmaya çalışılacaktır.

Yapılan kazılardan elde edilmiş bazı bilgilere göre ilk bankalardan olduğu düşünülen sistem, Sümerlerde M.Ö. 3500 yılında 'Maket' adıyla bilinmektedir. Parasız'ın (2009) Maket'e dair paylaştığı bilgileri şöyle özetleyebiliriz; Maketlere ilk borç verenlerin rahipler olduğu düşünülmektedir. Maketlerin çalışma şekli ise, harman zamanı çiftçilere alet ve hammadde alınması için önceleri aynı olan daha sonra ise parasal kredi verme şeklinde gerçekleşmiştir. Kısaca Maketlerin başlıca hizmetleri ödünç verme ve mevduat toplama işlemlerinden oluşmaktadır. Kazılarda aynı zamanda belgelerin hesaplar arası yapılan transferleri, tediye ve teslim emirleri ve mal belgeleri talimatlarının varlığı da elde edilen diğer bulgular arasındadır.

Diğer edinilen bilgilere göre M.Ö. 2000 yılında Babil'de bankacılığın gelişim süreci içerisinde mevduat kabulü ve kredi anlamına gelen bankacılık işlemlerinin yapıldığı saptanmıştır. Bahsi geçen dönemin insanları, en güvenilir olarak tanrıları, tapınakları ve rahipleri gördükleri için paralarını ve değerli eşyalarını tapınaklara ve rahiplere emanet etmişlerdir. Rahipler ise bırakılan değerli eşya ve paraları ihtiyacı olan kişilere bazı teminatlar karşılığında ödünç verip vadesinde de faiziyle beraber geri almışlardır. Bu bilgiler ışığında rahiplerin ilk bankacılar olduğu söylenmektedir. (Arıkan, 2011).

Günümüz modern bankacılığın ilk izlerine ise Ortaçağ İtalya kentleri olan Floransa, Venedik ve Cenova'da rastlanmaktadır. Bankacılar o dönemde prenslere ve uluslararası ticaret yapan tüccarlara kredi imkânı sağlamışlardır. Bardi ve Peruzzi aileleri, 14. Yüzyıl başlarında Floransa'nın en önde gelen aileleriydi ve Avrupa'nın farklı noktalarında şubeler kurmuşlardı. Ancak birtakım sebeplerden ötürü iflas eden ünlü bankacılardan sonra 1397 yılında kurulmuş olan Medici Bank, o döneme damgasını vurmuş en önemli İtalyan bankasıdır (Köse, 2009).

Avrupa’da yaygınlaşan bankacılık bir süre sonra ticaretin yoğun olduğu Amsterdam’da para karmaşasına sebep olmuştur. Bu sebeple belirli bir standardın oluşturulması adına 1609 yılında Hollanda’da Amsterdam Bankası kurulmuştur. Yıllarca model olan Amsterdam bankası, bu özelliğiyle bazı kesimler tarafından modern bankacılığın ilk adımı olarak kabul edilmektedir. Daha sonraları ise 1637’de Venedik Bankası kurulmuştur (Parasız, 2009).

1640 yıllarında İngiltere’de yaşayan tüccarların, Londra Kulesinde muhafaza ettikleri altınlarının kral tarafından alıkonulması, tacirlerin devlete karşı güvenini zedelemiş ve artık insanlar altınlarını ‘goldsmith’ denilen tüccarlara vermeye başlamışlardır. Goldsmith’ler zamanla sakladıkları bu altınların atıl durduğunu düşünerek bunlara dayalı olarak borç isteyenlere ‘goldsmithnots’ adını verdikleri senetleri vermeye başlamışlardır (Parasız, 2009). Yaşanan bu olayla birlikte senetlerin zamanla alışverişlerde kullanılmaya başlanması, tarihteki ilk banknot sistemini akla getirmektedir. 19.y.y. dönemlerinde bankalar, iktisadi ve ticari faaliyetlerde etkinliklerini arttırarak uzmanlaşmaya başlamışlardır.

1.3. TÜRK BANKACILIK SİSTEMİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Bankacılığın Türkiye’deki tarihsel gelişim süreci Osmanlı Devletinde Bankacılık ve Cumhuriyet Döneminde Bankacılık olarak iki ana başlık altında incelenecektir. Cumhuriyet Döneminde Bankacılık Dönemi ise kendi içinde: Kuruluş Dönemi (1923-1932), Devletçilik Dönemi (1933-1944), Yeni Devletçi ve Liberal Dönem (1945-1960), Planlı Dönem (1960-1980), Dışa Açılma ve Piyasa Ekonomisi Dönemi (1980-2000), Yeniden Yapılandırma Dönemi (2001-2010) ve Mevcut Dönem olarak incelenecektir. Söz konusu grupta, TBB (2012)’den hareketle yapılmıştır.

1.3.1. Osmanlı Devletinde Bankacılık

Osmanlı devleti, ekonomik yapı itibarıyla tarıma dayalı üretime sahip katı merkezîyetçi bir strateji izlemekteydi. Devlet, üretilen malın üretim aşamasından son tüketiciye kadar olan süreçte baskın bir rol üstlenmiş ve ticari hayatı etkisi altına almıştır (Başol, 2012). Bu durum 18. ve 19. yy’de İngiltere’den başlayıp Batı Avrupa’ya yayılan sanayi devriminin makineli üretim sistemine kadar süregelmiştir.

Başol'a (2012) göre sanayileşen ülkelerde, iç piyasalarda artan üretime talep oluşturulamaması ve hammadde ihtiyacının artması, dış ticaret düşüncesinin gelişmesine sebep olmuştur. İngiltere'nin serbest dış ticaret baskıları sonucunda 1838 yılında İngiltere ile İngiliz Ticaret Antlaşması ve bu anlaşmayı takiben 1839-1841 yılları arasında Fransa ve diğer Avrupa ülkeleri ile bazı ticari anlaşmalar yapılmıştır. Osmanlı'nın bu tarihe kadar yabancı ülkelere verdiği kapitülasyonlardan daha ağır ve kapsamlı imtiyazları içeren bu anlaşmalar Osmanlı topraklarını açık pazar olarak uluslararası ticaret ağına dâhil etmekteydi.

Dış ticaret yapısıyla batılı ekonomilerin yararına olan bu gelişmeler ve artık açık bir pazar haline gelen Osmanlı Devleti, daha önceden ürettiği tüketim mallarını artık dış ülkelere karşılayan, tarım ve maden işlerinde ihtiyaç duyulan hammaddeleri ise dış ülkelere pazarlayan bir sisteme ayak uydurmak zorunda kalmıştır. Bunun sonucunda, dışarıdan tedarik edilen malların, dışarıya gönderilen mallardan daha fazla artış göstermesi dış ticaret açıklarına sebep olmuş ve 1854 yılında ilk defa dış borç alınmasını ve batıya olan mali bağımlılığın da artmasına neden olmuştur. Oluşan dış ticaret açıkları ile alınmış borçlar ve faiz yükümlülükleri, ülkenin borç yükünü daha da arttırmıştır. Dış ülkelerle yapılan anlaşmalar ve oluşan dış borçlar, Osmanlı Devleti'nin sanayi alanında geri kalmasının en önemli etkenleridir. Ancak mevcut dönemde Osmanlı yönetimi, sanayiye kaynak aktaracak mekanizmaları ve toplumda girişimcilik düşüncesinin oluşturulması hususunda gerekli adımları atmayarak sanayileşmemeye zemin hazırlamıştır (Kazgan, 2009). Sonuç olarak Osmanlı devleti, bu dönemde sanayileşmenin önemini anlayamamış ve bunun sonucu olarak da dışa bağımlılığı artmıştır.

1839 Tanzimatın ilanından sonra ortaya çıkan zorunlu giderler, hazineyi zor bir vaziyete sokmuştur. Bu durumdan kurtulmak amacıyla 1840 tarihinde 'kaimeler' adıyla ilk Osmanlı parası basılmıştır. Ancak kaimeler az vakit sonra değer kaybetmeye başlamış, hükümet ise bu duruma karşı hareketle en bilindik iki Galata bankerleri ile bir kontrat imzalamıştır. Sözleşme kapsamında, Galata bankerlerine yıllık iki milyon kuruş ödeme yapılacak, karşılığında ise bankerlerden bir yıl süresince İngiliz sterlinini 110 kuruştan Londra ve Paris üzerinden poliçe satacaklardı. Uygulamanın başarıyla sonuçlanması ile birlikte bankerler devlet desteğini de yanlarına alarak 1847 yılı içerisinde ilk banka sıfatıyla 'İstanbul Bankası'nı kurmuşlardır. Fakat İstanbul Bankası,

faaliyetini uzun bir süre devam ettirememiş ve 1852 yılı içerisinde tasfiye sürecine girmiştir (Erol, 2006).

TBB'ye (2008) göre İstanbul Bankası'nın kısa ve sınırlı faaliyet alanı göz önüne alındığında, Osmanlı İmparatorluğu'nda bankacılığın başladığı dönem 1856 yılında kurulan Osmanlı Bankası (Ottoman Bank) dönemidir. 1839 Tanzimat Fermanı'ndan sonra devlet gelir-gider dengesini sağlayamamış ve kaynak ihtiyacını kaimelerin ihracından ve halktan alacağı vergileri karşılık göstererek İstanbul'da bulunan sarraf ve bankerlerden alınan borçlarla karşılamaya çalışmıştır. Kırım savaşının sonunda imzalanan 1856 Paris Barış Antlaşması'nın maddeleri gereğince Osmanlı'nın dış borç alma olanaklarının fazlaştırılması, Osmanlı Bankası'nın kurulma sebeplerinden en önemlisidir. Osmanlı Bankası, dış borçların alınmasında dönemin hükümeti ile yabancı sermaye sahipleri arasında köprü görevini üstlenmek amacıyla İngiliz sermayesi ile kurulmuştur. 1863 yılında Fransız ve 1875'te de Avusturya sermayesi bankaya ortak edilmiştir. Bu bankanın, ülkede faaliyette bulunan öteki bankalardan ayrılan özelliği ise bankanın para basma yetkisinin bulunmasıdır.

Çiftçilere uygun şartlarda tarımsal kredi sağlaması amacıyla 1863 yılında Memleket Sandıkları kurulmuştur. Memleket sandıkları, zaman içerisinde kaynak toplamada yaşanan bir takım sorunlar nedeniyle 'Menafi Sandıkları' adıyla yeniden düzenlenmiştir. Devletin yapmış olduğu bu düzenleme de etkili olmamış ve tarım sektörü kredi faaliyetlerini devlet denetimine geçirmek üzere devlet bankası statüsünde ilk bankayı 1888 yılında Ziraat Bankası'nı kurarak başlamıştır (TBB, 2008).

Osmanlı Devleti, 1875 yılında artık borçlarını ödeyemez duruma gelmiş ve 1881 yılında 'Düyunu Umumiye' adında uluslararası bir kurum kurulmuştur. Bu kurumun amacı; devletin dış borçlarını kontrol altına alıp idareyi sağlamaktır. Devlet gelir kaynaklarının Düyunu Umumiye'nin denetimine geçmesiyle birlikte ülkede birçok yabancı banka kurulmuştur (Akgüç, 1989).

Siyasal iktidarın ülkede uyguladığı ekonomik politikalar neticesinde milli bankaların kurulması için uygun bir platform oluşmasına karşın bu dönemde kurulmuş olan milli bankaların çoğunluğu piyasada söz sahibi olan yabancı bankalarla rekabet edememiş ve çalışmalarına devam edememişlerdir. Özetle ifade etmek gerekirse bu dönem, Osmanlı ve Cumhuriyetin ilanından sonraki dönem için deneyim niteliğinde

tamamlanmıştır. Yine mevcut dönem, ulusal bankacılığın önem kazanmasına ve bu yolda devlet teşvikinin zorunlu olduğunun anlaşılmasına sebep olmuştur.

1908 yılına gelindiğinde, 2. Meşrutiyet'in ilan edilmesi ve milliyetçiliğe meyil edilmesi suretiyle ulusal sermayeli milli bankaların kuruluş serüveni başlamış, mevcut durum 1. Dünya Savaşından sonra da hızla devam etmiştir (İncekara, 2011). Çoğunluğu İstanbul'da olmak üzere toplam 24 banka, 1908-1923 yılları içerisinde kurulmuştur (Tokgöz, 2009).

1.3.2. Cumhuriyet Dönemi Türk Bankacılığı

1.3.2.1. Kuruluş Dönemi (1923-1932)

Cumhuriyet'in kuruluş tarihine göz atacak olursak, Osmanlı döneminden kalan az sayıda fabrika ve yabancıların sahip olduğu az sayıda madencilik ve altyapı yatırımlarıyla ülkenin yatırımlarda fazlasıyla yetersiz olduğu saptanmıştır. Ülkenin kişi başına düşen milli geliri, bazı Avrupa ülkelerinin neredeyse %25 oranına denk gelmektedir (Tokgöz, 1997). Türkiye Cumhuriyetinin, Osmanlı devletinden devir aldığı bu ekonomik sistem, işlevsel olarak geçerliliğini yitirmiş bir vaziyette teslim alınmıştır.

Bu dönemde üretim tekniği zayıf ve sermaye ihtiyacı az olan işletmeler çoğunlukta idi. Böyle bir sistemin hükümet tarafından daha modern bir yapıya dönüştürülmesi arzulanmaktaydı. Ancak bu özel kesimin tek başına yapamayacağı bir durum olduğundan devlet bankacılık faaliyetlerine başlamış ve modern ticaret anlayışının temelleri atılmaya başlanmıştır. Bu kararlar, 1923 yılında İzmir İktisat Kongresi yapılmıştır (Arıkan, 2011). Kongrede alınan kararlar incelendiğinde, ekonomik gelişmeler adına birçok önemli adımlar atıldığı gözlemlenmektedir. Özellikle bankacılık sektörünün yıllarca süren yabancı sermaye himayesinden kurtulması ve ulusal bankacılığın kurulup geliştirilmesi adına önemli fikirler üretilmiştir.

Bankacılık sektöründe alınan kararlar neticesinde: mevduat banka sisteminin oluşturulması, bir sanayi bankasının kurulmasıyla sanayi sektörüne kaynak yaratılması ve aynı zamanda kurulan bu sanayi bankası vasıtasıyla kamu ve özel bankaların ortaklığının sağlanması kararlaştırılmıştır. Bu kapsamda alınan kararlar derhâl

uygulamaya dâhil edilmiş, aynı zamanda 1924 yılı itibarıyla ticarete finansman sağlamak amacıyla ana banka sıfatıyla da İş Bankası faaliyete geçmiştir (Parasız, 1998).

Emlak ve Eytam Bankası (1927), Cumhuriyet döneminde kurulan önemli bir diğer banka statüsündedir. Ülkenin inşasını hızla gerçekleştirmek, yapı işlerinde ve yapı işlerinin yürütülmesinde gerek duyulan kredi ihtiyacını karşılamak maksadıyla kurulmuştur. 1946 yılına gelindiğinde ise banka, Emlak Kredi Bankası'na devredilmiştir (Yaşa, 1980).

Türkiye, ekonomik anlamda birçok olumsuzluklar yaşamasına karşın, 1929 yılına ülke ekonomisi için iyi sinyaller alarak girmiştir. Buna sebep olan şey, iklim şartlarının çok iyi olması beraberinde bir yılda elde edilecek olan ürün toplamının normalinden daha fazla olacağı beklentisidir. Diğer bir gelişmeye göre ise ithalat rakamlarının azaltılması ve gümrük vergilerinin artırılması sonucunda yurtdışından birtakım şirketler Türkiye'de çeşitli girişimlerde bulunarak yatırım yapmak istemişlerdir (Turan, 1995). Ancak 1929 ekonomik buhran sebebiyle bu girişimler sonuçsuz kalmıştır.

Dünya ekonomisini derinden etkileyen finansal krizler arasında literatürde en fazla analiz edilen ve çalışılan kriz, 1929'larda Amerika ekonomisinde patlak veren Büyük Buhran olmuştur. Krize ramak kala dünya ekonomisine yön veren devletler başta İngiltere ve ABD olmak üzere, krize karşı almaları gereken bazı önlemleri almakta yetersiz kalmışlardır. Ayrıca bazı gelişmiş ülkelerin de ekonomik anlamda kendi ulusal çıkarlarına yönelmesi sonucu kriz kaçınılmaz olmuştur (Beaud, 2003). Krizi tetikleyen sebeplerden biri de 1929'da Wall Street borsasının çökmesi ve birkaç büyük ölçekli bankanın iflas etmesiyle birlikte mevduat sahibi hane halklarının tüm finansal sistemin çökeceği riskini göze almayarak, bankalardaki fonlarını sistemden hızlıca çekmesidir (Bernstein, 1989).

Büyük Buhran Türkiye'de, ihracat hacminin oldukça daralmasına yol açmış ve reel para arzının genişlemesi sonucu iflas eden firma sayısının artmasıyla da ekonomiye artan işsizlik oranı olarak yansımıştır. İzmir İktisat Kongresinde alınan kararlar neticesinde milli bir devlet bankası gerekliliği masaya yatırılmış ve bu uygulama 1929 yılı krizinin alınan önlemlere rağmen ülkenin ekonomisini sarsması ile birlikte hayata geçirilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'nın kurulması hususunda Bakanlar Kurulu, gereken yasal çerçevenin oluşturulması hususunda Prof. Leon Morf'un da desteğiyle bankanın yasa tasarısını düzenlemiştir. Tasarı, 1930 yılında kabul edilip Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Merkez Bankası, ülkenin ekonomik kalkınmasını desteklemeyi kendisine temel amaç edinmiştir. Bu amaçla Merkez Bankası, ana politika araçları olarak para piyasasını düzenlemek, reeskont oranlarını tayin etmek, hazinenin işlemlerini gerçekleştirmek ve Türk parasının istikrarını korumakla mükellef olmuştur. Buna ek olarak banknot basma yetkisi de sadece Merkez Bankası'na bırakılmış ve banka devletin haznedarlığını da üstlenmiştir²

1.3.2.2. Devletçilik Dönemi (1933-1944)

1930'lu yıllarda Türkiye, tarım sektörünün hâkim olduğu ekonomi anlayışını sürdürmekteydi. 1920'li yıllarda izlenen özel sektör eliyle sanayileşme stratejisi, sermaye birikiminin yetersizliği nedeniyle sonuçsuz kalmış, ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi için devletin sanayi yatırımlarında daha aktif bir rol oynaması gerektiği tartışılmaya başlanmıştır. Aynı zaman diliminde, 1929 Krizi'nin dış ticaret açıklarına yol açmış olması ve tarım ürünlerindeki fiyatların düşmesi, çiftçilerin gelirlerinde önemli azalışlar meydana getirmiştir (TBB, 2008).

Dünya piyasasını derinden etkileyen 1929 krizi sonrası Keynesyen Görüş ortaya çıkmıştır. Zamanla benimsenen bu görüş, devletin ekonomiye müdahalesini savunan bir politika anlayışındadır. Ülkemizde de etkisini gösteren bu politika sonucu devletin sanayi alanına yapacağı yatırımları planlı bir şekilde yürütmesi amacıyla 1934 yılında uygulamaya konulan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı (BBYSP) hazırlanmıştır. BBYSP çerçevesinde ithal tüketim mallarına ikame olan malların yerli üretim olması için ülkede fabrikalar kurulması kararlaştırılmıştır (Coşkun, 2015). Atılan bu adımla birlikte kurulacak olan fabrikaların kuruluş ve çalışma sermayelerinin desteklenmesi amacıyla birkaç banka kurulmuş olup bunlar aşağıda açıklanmaya çalışılacaktır.

Sümerbank (1933), sanayi kapsamında yer alan kuruluşları finanse etmek, yeni fabrikalar kurulmasını sağlamak, devlet eliyle kurulan fabrikaların yönetilmesine katkıda bulunmak ve tüm bankacılık faaliyetlerini gerçekleştirmek maksadıyla kurulmuştur. Ardından yine aynı tarih içerisinde kurulmuş olan Belediye Bankası'nın

² <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TCMB+TR/TCMB+TR/Bottom+Menu/Banka-Hakkinda/Tarihce>

kuruluş amacı ise su ve elektrik gibi altyapı görevlerini yerine getirmek ve imar planlarını düzenleyerek belediyelere kredi tahsis etmektir. Sanayi planı kapsamında enerji ve maden kaynaklarını işletmek maksadıyla işletmeler kurulması, yönetime destek olunması ve finansman desteği sağlaması görevlerini üstlenmesi amacıyla da 1935 yılında Etibank kurulmuştur. 1937 tarihinde kurulan Denizbank, deniz yolları işletmelerini oluşturmak ve finansman desteği sağlamak amacıyla kurulmuştur. Denizcilik alanında yer alan bir hayli ünite de bu bankaya bağlanmıştır. Halk Bankası'nın işlevi ise küçük esnaf ve zanaatkârlara kredi sağlamaktır (Kaya, 2012).

Özel amaçlı bankaların kurulması ile birlikte devlet, bankacılık sistemini düzene sokmak için yeni yasalar çıkarmaktadır. Bankacılık sistemiyle alakalı ilk düzenleme 2443 sayılı Mevduatı Koruma Kanunu'dur. Ancak bu kanunun bankacılık sistemini düzenlemede yetersiz kaldığı gözlemlenmiş ve sonrasında 9 Haziran 1936 tarihinde 2999 sayılı Bankalar Kanunu yürürlüğe girmiştir.

Bu dönemin önemli hususlarından biri de küresel ekonomik krizin bir sonucu olarak Türkiye'de bazı tek şubeli yerel bankaların faaliyetlerine son verilmiş olmasıdır. Bu durum finansal erişim açısından önemli bir boşluğun oluşmasına neden olmuş ve aynı dönemde Türkiye İş Bankası, güçlü bir büyüme yakalamış ve bir anlamda oluşan boşluğu doldurmaya çalışmıştır.

1.3.2.3. Yeni Devletçi ve Liberal Dönem (1945-1960)

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın uygulamada başarılı olması sebebiyle bunun üzerine 1936'da İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı (İBYSP) hazırlıklarına başlanmıştır. Bu kapsamda, ara ve yatırım mallarının üretimlerine öncelik verilecektir. Bunun yanı sıra gıda, kimya, makine ve deniz ulaşımı alanlarında da yeni yatırımlar yapılması öngörülmüyordu. Yapısal olarak İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı, Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'ndan ayrı gibi görünse de aslında aynı özellikleri taşımaktaydı. Nitekim İkinci Dünya Savaşı başlaması üzerine İBYSP uygulanamamış, onu müteakip 1939 yılında İktisadi Savunma Planı hazırlanmış ve uygulamaya konulmuştur.

Savaş bitiminden sonraki dönemde yaşanan yurt içi ve yurt dışı gelişmeler, yeni bir iktisat politikası doğmasını tetiklemiştir. TBB'ye (2012) göre, sanayileşmek adına uygulanan iktisadi devletçilik politikasının yerini, özel kesimin de desteğiyle ekonomik kalkınma politikasının almış olması mevcut dönemin en önemli özelliğidir. Değişimi tetikleyen en önemli unsur, savaş süresince enflasyon oranının yüksek seyretmesi ve

tarım-ticaret piyasalarında bireysel kâr amacı güden kişilerin birikiminin, ekonomik ve sosyal anlamda aktif bir rol üstlenmesidir. Nitekim bu gelişmeler, faaliyet alanı kırsal bölgede olan insanların pazarlara açılmalarını ve hızlı kentleşme beraberinde yeni birikim imkânları sağlamıştır. Nüfus, milli gelir ve yatırımların artış göstermesi, göç sebebiyle sürekli artan kent nüfusu ve piyasa içi üretimin genişlemesi, ekonomide para ve kredi ihtiyacını doğurmuştur. Dolayısıyla, mevcut dönemde bankacılık sektöründe yapılmış yatırımlardan kazanç elde edilmiş ve özel bankacılık gün geçtikçe daha da önemli hale gelmiştir. Dönem içerisinde kurulan bankalar sırasıyla: 1944 Yapı Kredi Bankası, 1946 Garanti Bankası, 1948 Akbank, 1950 Türkiye Sınai Kalkınma Bankası ve 1955 Pamukbank'tır.

Mevcut zaman diliminde komisyon oranlarının devlet tarafından belirlenmesi ve döviz tabanlı işlem yapma yetkisinin Merkez Bankası'nda bulunması, rekabet anlamında bankaları şube bankacılığına ve mevduat toplamaya sevk etmiştir (TBB, 2008).

Günel'a (2001) göre, bu dönemde kurulan çoğu özel bankalar ve 1950 öncesinde kurulan 4 özel banka sayesinde büyük ölçüde büyüme ve güçlenme gerçekleştirilmiştir. 1950 yılında ve sonrasında kurulmuş olan özel bankalar: Pamukbank (1955), Türk Ekspres Bank (1953), İstanbul bankası (1953), İşçi Kredi Bankası (1954), Şekerbank (1954), Çaybank (1958), Maden Kredi Bankası'dır (1958). Yine bu dönemde özel yasalarla faaliyete geçirilen bankalar: 1952 yılı Denizcilik Bankası, 1954 yılı Türkiye Vakıflar Bankası, 1955 yılı Turizm Bankası ve 1959 yılı Türkiye Öğretmenler Bankası'dır.

Türkiye hem uygulanan savaş ekonomisi politikalarıyla, hem de dünya konjonktürünün kendi lehine seyretmesiyle birlikte savaş sonrası yıllarda önemli düzeyde altın ve döviz rezervi elde etmiştir. Ancak 1946-1953 yıllarında dış ticaretin serbestleşmesiyle birlikte hükümetin elindeki rezervler tükenmiş ve 1953 yılından itibaren dış ticaret açıkları kendini göstermiştir. Ayrıca kazanç anlamında düşük seyrettiği gerekçesiyle özel sektörün yapmadığı yatırımlar, devlet eliyle Merkez Bankası kaynakları kullanılarak yapılmış ve bozulan ekonomik dengeler, 1953 yılından sonra artan hızlı enflasyon, dış borçlar ve dış ticaret açıkları olarak devam etmiştir (Işık, 2013). Sanayi sektörünün özelleşerek sermayenin merkezileşmesi ve yoğunlaşması

yine bu dönemde gerçekleşmiştir. Bu gelişmelerle birlikte yurt içinde yabancı firmalarla bütünleşen tekelci şirketler ekonomideki hâkimiyetlerini arttırılmışlardır.

Türkiye ekonomisi ve bankacılık sektörü, 1958 tarihinde uygulanan devalüasyon ve bunun sonucunda baş gösteren enflasyonla birlikte yeni bir döneme adım atmıştır. İçinde bulunulan durum, farklı nitelikte bir istikrar programını zorunlu kılmış ve Ağustos 1958 tarihinde ekonomik durumu bunalımdan kurtarmak amacıyla bir istikrar paketi oluşturulmuştur. 1958 İstikrar Programı kapsamında dolar, Türk Lirası ile kıyaslandığında yaklaşık iki misli değerlendirilirken, dış ticaret kontrolleri kısmen serbest bırakılmış, Kamu İktisadi Teşebbüsü ürünleri zamlanmış ve böylece 600 milyon dolar büyüklüğündeki dış borç askıya alınmış ve 359 milyon dolar değerinde yeni bir kredi taahhüdü imzalanmıştır (Taş, 1995).

1.3.2.4. Planlı Dönem (1960-1980)

Türkiye’de 1950’lerin sonlarına doğru yaşanan ekonomik durgunluk sebebiyle üretim artışı yavaşlamış, dış ticaret açıkları büyümüş ve ülke adeta enflasyon ile kendini gösteren bir krize sürüklenmiştir. Yaşanan bu olumsuz gelişmelerin sebebi ise ülkenin iç ve dış kaynaklarının dengesiz kullanılmış olmasıdır. 1958 yılında uygulanan İstikrar Programı’nın da başarısızlığı ile birlikte hükümet bu darboğazdan çıkmak ve ekonomik istikrarı yakalamak için oluşan şartlar dâhilinde liberal ekonomi politikasını terk ederek yerine ithal ikameci sanayileşme politikasını uygulamaya başlamıştır. Kamunun ekonomik alanda müdahalesinin arttığı bu dönemde, kamu iktisadi girişimler ve 1963 yılında ilk kez uygulanmaya başlanan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı kapsamındaki yatırımlarla, ithal edilen sanayi mallarının ülke içinde üretiminin sağlanmasını amaçlayan bir sanayileşme stratejisi izlenmiştir (TBB, 2008).

Dışa kapalı bir ekonomi anlayışı çerçevesinde geliştirilmeye çalışılan sektörleri, dünya piyasasından korumak için atılan adımlar: fiyatların kamu tarafından belirlenmesi, yatırım bankaları ve yabancı bankalar dışında yeni banka kurulmasına sıcak bakılmaması ve hatta üçüncü plan döneminde birleşmeler yolu ile banka sayılarının azaltılmasıdır. Ayrıca birçok küçük ölçekli banka ise birleşmeler ile tasfiye edilmiştir (Karacaoğlan, 2011). Dönem başında ulusal ve yabancı banka sayısı 59’a ulaşırken, dönem sonunda 44’e gerilemiştir. Banka şube sayıları ise 1759’dan 5975’e yükselmiştir (TBB, 2012).

Planlı dönem içerisinde beş tane kalkınma bankası kurulmuştur. Bunlar, 1962 yılı T.C. Turizm Bankası, 1963 yılı Sinaî Yatırım ve Kredi Bankası, 1964 yılı Devlet Yatırım Bankası, 1968 yılı Türkiye Maden Bankası ve 1976 yılı Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası'dır. Yine aynı dönemde kurulan ticaret bankaları ise 1964 yılı Amerikan-Türk Dış Ticaret Bankası ve 1977 yılı Arap-Türk Bankası'dır (Doğan, 2011).

Artun'a (1983) göre bu dönemin bankacılık açısından en önemli özelliklerinden biri, 1970'li yıllarda özel ticaret bankalarının büyük bölümünün holding bankacılığına yönelmiş olmasıdır. Bir şirketler grubunun, belirli bir banka sermayesinin kayda değer bölümüne sahip olması ve denetimini ele geçirmesi anlamına gelen ve dünyada da yaygın olan holding bankacılığı, yatırımları arttıracak düşüncesiyle devlet tarafından teşvik edilmiştir. Ancak Türk finans sistemi, tasarrufları arttırarak kalkınmaya destek verecek nitelikte olmadığından bu görevi kamu kesimi üstlenmiştir. Kaynak sağlama ve mevcut kaynakları arttırma da karşılaşılan güçlükler, Merkez Bankası kredilerine bağımlılığı arttırmıştır. Merkez Bankası, kredileri büyük ölçüde para basarak sağladığı için ekonomide para arzı giderek artmış ve mevcut durum enflasyona sebep olmuştur.

Planlı dönemde, sanayileşmenin finansmanında enflasyona yol açan yöntemlerin uygulanması ve sanayileşmenin sadece ülke ihtiyaçlarına yönelik üretim yapması nedeniyle 1970'li yıllarda ülke döviz darboğazına düşmüştür. Döviz çevrilebilir mevduat uygulaması ve benzeri önlemler alınmış, fakat bu önlemler sonucunda da dış borçlar büyük ölçüde artmıştır. Ödemeler dengesi açıklarının sürekli olarak artması ve yaşanan döviz kıtlığı nedeniyle ithalat yapılması güçleşmiştir. Tüm bu sebepler doğrultusunda, 1980'li yılların başında izlenen sanayileşme stratejisi terk edilmiş ve dış piyasalara üretim yapmayı hedefleyen yeni bir strateji benimsenmiştir (Yardımcı, 2006).

Türkiye'de maliye politikalarını kapsayan düzenlemeler planlı dönemin etkisiyle; tasarrufları arttırmayı hedefleyen, kaynak dağılımında etkinliği gözeten ve gelirin yeniden dağıtımını yoluyla gelir dağılımında adaleti gözeten bir yapının oluşturulmasını sağlamıştır (Parasız, 1998).

Türkiye'de bankacılık sistemi Cumhuriyet döneminden 1980 dönemine kadar özetlenecek olursa, piyasaya girişin sınırlandırıldığı, rekabete ve dış ilişkilere kapalı olan, kontrollü faiz oranları altında çalışılan, çok şubeli perakende bankacılık

anlayışının benimsendiği, uzmanlaşmamış, bünyesinde yer aldığı şirketler topluluğunun finansal kaynak ihtiyacını karşılayan bankalar şeklinde özetlenebilir.

1.3.2.5. Dışa Açılma ve Piyasa Ekonomisi Dönemi (1980-2000)

Ödemeler dengesi sorunlarının yol açtığı ekonomik durgunluk, 1970’li yılların sonunda sanayinin döviz ihtiyacını da karşılayabilecek yeni bir sanayileşme stratejisinin benimsenmesini zorunlu hale getirmiştir (TBB, 2008). Planlı dönemde uygulanan ithal ikameci sanayileşme, döviz kazanmaktan çok tasarruf etmeye dayanan stratejik bir niteliğe sahiptir. Fakat zaman içerisinde döviz talebi çelişkili bir şekilde artış göstermiş ve uygulanan ithal ikameci sanayileşme modeli etkisiz hale gelmiştir. Bunalımda payı olan iç faktörlerin yanı sıra Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütünün (OPEC) 1974 yılı itibarıyla yaklaşık beş misli üzerinde arttırdığı petrol fiyatları, Kıbrıs çıkarması ve Türkiye’nin sıkı ekonomik ilişkiler içinde olduğu ülkelerin de yaşadığı ağır bunalımlara benzer dış faktörler de durumun ağırlaşmasında etkili olmuştur (Kepenek ve Yentürk, 2005).

Türkiye’de ve Dünya’da yaşanan bu olumsuz koşullar altında 1980 yılı Türkiye’nin ekonomik anlayışının kökünden değiştiği ve liberal kalkınma yolunun benimsendiği dönemin başlangıcı olmuştur. Türkiye ekonomisinin, serbest piyasa koşullarına bağlı olarak en baştan düzenlenerek, ayrıca yapılan tasarrufların düzenli bir büyüme kapsamında yeterli düzeye çıkarılması hususunda pozitif reel faiz ve esnek döviz kuru politikaları uygulamalarına yer verilmiştir. Aynı zamanda mali piyasaları serbestleştirmeye ve derinleştirmeye dönük çalışmalar yapılarak gerekli kurum ve kuruluşlar oluşturulmuştur. 24 Ocak 1980 tarihinde Bakanlar Kurulu toplanarak Türkiye’nin ekonomik yörüngesini değiştiren bir takım kararlar almıştır (Cengiz, 2010).

24 Ocak istikrar programı kapsamında; imalatta ve ihracatta özel sektörün potansiyelinden ve hareketliliğinden en üst düzeyde yararlanılmasına, enflasyonun kontrol altına alınması ve sonrasında ekonomik büyümenin amaçlanması hedeflenmiştir. Enflasyonu kontrol altına almada uygulanacak para ve kredi politikalarının takibine ve kamu sektörünün finansman açığının zamanla ortadan kaldırılması, yeni yatırımlar yerine mevcut atıl kapasitenin kullanılması, ihracatın artırılması için esnek döviz kuru politikasına geçilmesi, tasarrufların artırılması için de gerçekçi bir faiz politikası uygulanmasına da yer verilmiştir.

Parasız'a (1998) göre 24 Ocak İstikrar Programı kapsamında alınan kararlar neticesinde izlenen ekonomik stratejilerin ortak özelliği, ekonomik karar süreçlerine piyasa dinamizmine bağlı olarak oluşan fiyatların rehberlik etmesidir. 24 Ocak İstikrar Programı'na bağlı olarak 1 Temmuz 1980 tarihinde ise kredi ve mevduat faizleri serbest bırakılmış ve bu durum bankacılık açısından bir dönüm noktası haline gelmiştir. Ayrıca mevduat sertifikası çıkarma izni de alan bankalar, bu gelişmelerle birlikte Planlı Dönem içerisinde kullanılan negatif faiz stratejisinden de kurtulmuş ve artık mevduata verilen faizlerde pozitif yönlü gelişmeler yaşanmıştır. Serbest bırakılan faizlerin etkisiyle mevduat faizlerinde birtakım artışlar gözlenmiş, nitekim kredilerden alınan faiz oranlarında da ivmeli bir artış yaşanmıştır.

Serbest faiz uygulaması piyasada faiz yarışını ortaya çıkarmakla birlikte bu faiz yarışı 1982 yılında finansal kesimde krize sebep olmuştur. İlk olarak küçük bankerlerin iflas etmesi ile baş gösteren kriz sonrasında altı milli bankanın faaliyetine son vermesiyle sonuçlanmıştır (Karacan, 1996).

1983 yılına gelindiğinde bazı bankaların ve kurumların³ yönetimleri devralınmış ve 1983-1984 yıllarında da Ziraat Bankası'na bırakılmıştır. Bunun yanında 1954 yılında kurulan İşçi Kredi Bankası ve Türkiye Bağcılar Bankası'nın da faaliyetine son verilmiştir (Karacan, 1996). 1981 yılında Sermaye Piyasası Kanunu'nun çıkarılması ile birlikte menkul kıymetler piyasasına yönelik düzenleme çalışmaları başlatılmıştır. 1982 yılında ise, sermaye piyasalarını düzenlemek, geliştirmek ve denetlemek amacıyla Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) kurulmuştur.

1986'da İstanbul Menkul Kıymetler Borsası ve bankalar arası para piyasası (İnterbank) faaliyete geçmiştir. Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) 1983 yılında kurulmuş fakat TMSF'nin idare ve temsili, 1983-1999 tarihleri arasında TCMB, 1999-2003 tarihleri arasında ise BDDK tarafından sağlanmıştır. Aralık 2003 tarihinden itibaren BDDK ve TMSF birbirinden tamamen ayrılarak bağımsız birer kurum haline gelmiştir. Bankacılık sektöründe gerçekleşen diğer gelişmeler ise; 1985 yılında 3182 sayılı Bankalar Kanunu yürürlüğe alınmıştır, tek düzen hesap planı uygulanmaya başlanmıştır, bilançolar dış denetime tabi tutulmuş, mevduat sigorta fonu kurulmuştur, Türkiye'de yerleşik kişilere döviz saklama ve döviz mevduatı açma izni verilmiştir, TL'nin konvertibilitesi ilan edilmiştir, 1987 yılında Merkez Bankası açık piyasa

³ İstanbul Bankası, Ortadoğu İktisat Bankası ve Hisarbank - İstanbul Emniyet Sandığı.

işlemlerine başlamıştır, 1992 yılında, elektronik fon transfer sistemi uygulanabilir hale getirilmiştir (Keskin, 1993).

İktisadi alanda ve mali piyasalarda yürütülen serbestleşme politikası, sektörde yaşanan rekabeti arttırdığı gibi teknolojinin sektörde kullanılabilirliği ve verilen hizmetin çeşitliliğini de arttırmıştır. Türk bankacılık sektöründe yerini almaya başlayan yenilikler: finansal türev ürünleri (opsiyon, futures, forward, swap), leasing, factoring, call center, tüketici kredileri, internet bankacılığı, ATM'ler ve kredi kartlarıdır. Tüm bunların yanında personel eğitimlerine de yine bu dönemde önem verilmeye başlanmıştır.

1.3.2.5.1. 1994 krizi ve sonrası Türkiye

Türk bankacılık sektörü, 1980 yılı sonrasında ilk ciddi şoku 1994 kriziyle yaşamıştır. Bankalarda bulunan döviz tevdiat ve TL hesaplarından yoğun bir şekilde çekilmeler yaşanmış, nitekim bankacılık sisteminin toplam varlıklarında ciddi bir azalış ve aktif-pasif yapısında birtakım değişiklikler meydana gelmiştir. Mevduat çekilmesinin önlenmesi maksadıyla tasarruf mevduatlarına garanti uygulaması getirilmiştir. Alınan bu önlemlerle birlikte aktif büyüklüğü toparlanmaya başlamış fakat mevduata verilen güvence, bankacılık sisteminin karlılık fonksiyonu etkileyen önemli bir değişkenin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Mevduata verilen devlet garantisi, bankaların maliyetlerini çok fazla önemsemeden kaynaklarını daha riskli müşterilere ödünç vermesine sebep olmuştur (Uyar, 2003).

1994 yılında yaşanan kriz, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın vaziyete çözüm üretemeyecek derecede kısıtlı döviz rezervi bulundurması sebebiyle genişlemiştir. Sektörün krizden etkilenmesinin temel nedeni, 1989-1993 dönemi içerisinde izlenen düşük kur-yüksek faiz politikasının sona ermesi sonucu bankaların kâr oranlarında yaşanan düşüşlerdir. Ek olarak, yaşanan hem ekonomik hem de politik istikrarsızlığın bir sonucu olarak piyasaya hâkim olan belirsizliğin ve riskin artması, bankacı kesimin faaliyetlerini azaltmasına yol açmıştır (Şahin, 2000).

Yaşanan krizin önüne geçebilmek ve ekonomik istikrarı tekrar tesis etmek amacıyla 5 Nisan tarihinde birtakım kararlar alınmıştır. Böylece hem mali disiplinsizliğin önüne geçilerek sistemin küçülmesi önlenirken, hem de bankacılık sektörünü direkt olarak etkileyen bir dizi karar alınmıştır (TBB, 1995). Ancak tüm bunlara rağmen kriz süresince sorumluluk aldığı işlerde başarısız olan, dolayısıyla mali

açından sıkıntıları atlatamayan üç banka⁴ ise Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na devredilmiştir (Dinçer, 2006).

Türkiye ekonomisi, 1995 yılı itibarıyla süratli bir şekilde krizden kalan mevcut durumu düzeltme sürecine girmiştir. Yaşanan bu olumlu gelişme ile beraber tüm sektörler ve dolayısıyla bankacılık sektörü de bu durumdan nasibini almıştır. Bankacılık sektörünün 1996 yılı dolar verilerine göre büyüme oranı %21,7 gerçekleşirken aktif toplamları ise 83.3 milyar dolara yükselmiştir. Fakat 1996-1998 döneminde, yaşanan siyasal sorunlar ve ekonomideki belirsizlik nedeniyle sektör olumsuz etkilemiştir (Gülhan, 2009). Daha sonraki dönemde yaşanan Asya, Rusya ve Brezilya krizleri ile 1999 yılında meydana gelen deprem felaketleri, Türkiye ekonomisini önemli bir daralma sürecine itmiş ve bankacılık sektörünü olumsuz etkilemiştir. Ancak karşılaşılan tüm bu olumsuzluklara rağmen bankalar, yüksek risk taşıyan bu ortamda faaliyetlerine devam etmeye çalışmışlardır.

1990 yıllarında yaşanan ekonomik belirsizlik ve politik istikrarsızlık nedeniyle kaybedilen dengeleri tekrar sağlamak adına uygulanması gereken politikalar yerine mevcut yıllarda daha çok reel ekonomi ile alakasız, spekülatif işlemlere, vadesi kısa sermaye girişine ve suni büyüme temelli stratejilere yer verilmiştir. Mevcut finansal sistem, kamu maliyesi ve reel ekonominin zayıflığı kriz olasılıklarını artırmıştır. Bu süreci kırmak için Türkiye ekonomisi 1999 yılının sonlarına doğru yeni bir İstikrar Programı'nı uygulamaya dâhil etmiştir (Karaçor, 2006).

1999 yılında IMF ile oluşturulan ekonomik programda birçok makroekonomik değişkenlerin yanında bankacılık sistemi üzerinde de düzenlemeler yapılmıştır. 18 Haziran 1999 yılı itibarıyla oluşturulan 4389 Sayılı Bankalar Kanunu ile birlikte Türkiye'de yer alan bankaların yasal ve kurumsal aranjanların değişkenlik gösteren koşullarına, ayrıca Uluslararası Ödemeler Bankası (BIS) ve Avrupa Birliği (AB) standartlarına uygunluğu açısından dönüm noktası olmuştur. Bu kanun kapsamında bankacılık sektöründe risklerden meydana gelebilecek zararları en aza indirmek ve kaybedilen güvenin tekrar kazanılması adına 23 Haziran 1999 tarihinde Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) kurulmuştur (Boyacıoğlu, 2003).

⁴ Impexbank, TYT Bank ve Marmara Bank.

1999 yılında, Yaşarbank, Esbank, Egebank, Sümerbank ve Yurtbank'ın faaliyetlerine son verilmiştir. Daha önceki tarihlerde Türkbank, Interbank ve Bank Ekspres bankaları da TMSF'ye devredildiği için fondaki banka sayısı bu dönemde 8'e yükselmiştir. Birleşik Yatırım Bankası'nın faaliyetine de bu dönemde son verilmiştir (Uyar, 2003).

1995-1999 yılları arasında Türk ekonomisinde izlenen iç borçlanma politikası sonrası uygulamaya konulan IMF destekli İstikrar programı, 2000 yılında yaşanan krizle beraber çökmüş ve bu kriz 2001 yılında yaşanacak olan krizi tetiklemiştir.

1.3.2.5.2. Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizi

1994 yılında İstikrar Programının uygulanması, yapısal sorunlara çözüm olamamış, finansal piyasaların hassas olduğu bir ortamda sabit kur politikasının arttırdığı cari işlemler açığı ise banka panikleri ve siyasi istikrarsızlığın üst üste gelmesiyle birlikte patlak vermiştir (Aksoy, 2010). Likidite ve döviz tabanlı meydana gelen 2000 ve 2001 krizleri, kapsamlı bir istikrar programının uygulandığı bir zamanda yaşanmış ve bazı soru işaretlerini de beraberinde getirmiştir.

1999 yılı itibarıyla iktisadi faaliyetlerin daralma eğiliminde olması sebebiyle bankacı kesimin kayıp vermesi, ekonomide yapısal anlamda yaşanan problemleri aşmak adına gelecekte pozitif adımların atılmasına engel olamamıştır. Bu sebeple uygulamaya alınan düzenlemelere ön ayak olan 'Dezenflasyon Programı' yürürlüğe sokulmuş ve 2000 yılını müteakip aktif bir biçimde uygulanmıştır (TBB, 2008).

Yürürlüğe giren program kapsamında, döviz hareketlerinin kur sepetinden hareketle nasıl bir yol izleyeceğinin önceden tahmin edilmesi ile birlikte mevcut kur riski ortadan kalkmış, dışarıdan gelen yatırımlar için arbitraj yapma olanağı sağlanmış ve ekonomiye yüksek miktarda para akışına sebep olmuştur. Artan sermaye girişi, faiz oranlarını olması gereken seviyenin altına indirmiştir. Ancak ülkede uygulanması planlanan fakat uygulanamayan reformlar ile finansal varlıkların kontrol edilememesi, ülkede 2000 yılı sonlarına doğru büyük çapta bir devalüasyon yaşanmasına sebep olmuştur (Civcir, 2012).

Yaşanan likidite sıkıntısı, faizlerde etkisini göstererek yukarı yönlü bir ivme yakalanmasına sebep olmuştur. Döviz açık pozisyonu mevcut bankalar ise kaynaklarını tamamlamak için çok daha fazla yükümlülüğün altına girmişlerdir. Kaynaklarını

yüksek maliyetlerden sağlayan bankaların likidite gereksinimleri gitgide artış göstermiş ve dövize olan talep artmıştır. Bunun yanında yabancı bankalar da hazineden alınan tahvil ve bonolarını satmak suretiyle Türkiye piyasasından ayrılmaya başlamışlardır.

Bütün bu olumsuz gelişmelerin sonucu olarak Türkiye 22 Kasım 2000 tarihinde finansal bir krize sürüklenmiştir. Kriz günlerinde bankalar arası piyasada gecelik faizler ortalama %110,8'e, en yüksek %210'a çıkmıştır. 22 Kasım ve izleyen günlerinde Merkez Bankası döviz rezervlerinde önemli ölçüde azalmalar meydana gelmiş, Euro piyasasında Türk tahvillerinin faizleri artmıştır. Tüm bu göstergeler, ülkenin kriz ortamına sürüklendiğinin bir kanıtı niteliğini taşımaktaydı (Uygur, 2001).

Krizin daha fazla derinleşmeden önlenmesi maksadıyla yılsonuna doğru bazı önlemler alınmakla birlikte yapılacak olan yapı reformlarının ivedilikle halledilmesi hususunda bir takım kararlar alınmıştır. Aynı zamanda IMF ile Stand-By düzenlemesi kapsamında 7,5 milyar dolar değerinde rezerv kolaylığını içeren bir uzlaşmaya varılmış ve mali piyasalarda gerçekleşen dalgalanma nispeten giderilmiştir. Dolayısıyla TCMB'nin döviz rezervlerinde artış olmuş ve krize göre faiz oranları da gerilemiştir. Fakat faizlerin krizden önce gerçekleşen döneme kıyasla hala yukarıda seyretmesi, genellikle aşırı gecelik borçlanma gereksinimi duyan devlet bankaları ve aşırı miktarda Devlet iç borçlanma senedine sahip Türkiye Mevduatı Sigorta Fonu'na devredilmiş olan bankaları mali yapı anlamında daha fazla bozulmaya itmiştir (TBB, 2012). Mevcut dönemde yönetim bakımından TMSF'ye devredilen özel sermaye ile kurulmuş ticaret bankaları Etibank, Demirbank ve Bank Kapital'dir. Kıbrıs Kredi Bank ile Park Yatırım Bank'ın da bankacılık faaliyetleri durdurulmuştur (TBB, 2008).

Türkiye'de yaşanan Şubat 2001 krizi, Kasım 2000'de yaşanan finansal krizin devamı niteliğindedir. Kasım 2000'de ekonomide dalgalanmaya ve krize neden olan etmenler 2001'de artarak devam etmiş ve 19 Şubat 2001 tarihinde döviz krizine dönüşmüştür. Henüz Kasım krizinin şoku atlatılmadan, 19 Şubat'ta ülke Cumhurbaşkanının ve Başbakanının, Milli Güvenlik Kurulu toplantısında yaşadığı anayasa krizi, devlet krizi adı altında tartışılmış ve buna sebep piyasalar tekrar çalkalanmaya başlamıştır.

Kur üzerine uygulanan çıpa kaldırılmış ve döviz fiyatları piyasada dalgalanmaya bırakılmıştır. Dolar bir günde %40 artış göstermiş, bankalar arası repo piyasasında ise faizler %3000 ardından %5000 ve %7500'lere kadar yükselmiştir.

Kasım 2000 krizinden daha fazla bir zarar meydana getiren bu kriz finansal sistemden başlayarak reel sektöre de yayılmıştır. Gayri Safi Millî Hâsıla reel bazda %9,4 küçülmüş, enflasyon %39'dan %69 oranına yükselmiş, döviz kurlarında ve faiz oranlarında hızlı bir artış gözlemlenmiş, bankaların karşılaşılabileceği riskler yüksek oranda gerçekleşmiş ve 2001 yılı toplam zarar bankaların öz kaynaklarının %77'sine ulaşmıştır (TBB, 2008). Bir taraftan döviz kurunun yükselmesi, diğer taraftan faiz oranlarının artması Kasım Krizi'ne göre Şubat Krizi'nin daha şiddetli olduğunun bir kanıtıdır.

Karaçor'a (2006) göre, döviz krizi niteliği taşıyan 2001 krizi, aslen üretimden çok tüketimin fazla olması, yani cari dengenin sağlanamaması sonucu meydana gelmiştir. 2000 ve 2001 yıllarında yaşanan krizleri tetikleyen ortak etmenle, fazla değerli Türk Lirası, cari dengenin sağlanamaması, mali sektörde sermaye yetersizliği, döviz açık pozisyonları, zarar eden devlet bankaları ve tüm bu sayılan değişkenlerin bir sonucu niteliğinde öncelikli mali sektör üzerindeki kâr ve faiz riskinin baş göstermesidir.

2001 yılında yaşanan Şubat Krizi sonrasında yüksek miktarda sermaye çıkışları ve iç talepte yaşanan düşüş ile birlikte ülke ekonomik anlamda küçülmeye başlamıştır. 2001 yılının 3.çeyrek Gayri Safi Milli Hâsıla göstergeleri ile 2000 yılındaki ilk 3 çeyreklik dönemdeki Gayri Safi Milli Hâsıla rakamları oranlandığında %8,3'lük bir düşüş gözlemlenmiştir. Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla göstergeleri ise %6,4 oranında gerilemiş, yaşanan ekonomik durgunluk işsizlik oranlarının yükselmesini tetiklemiştir (TCMB, 2002).

Kriz ile birlikte ülke ekonomisi, %8 - %9 arasında küçülmüş, milli gelirimiz ise 51 milyar dolar civarında azalmıştır. Kişi başına düşen milli gelir ise 725 dolar azalmış, yaklaşık olarak 1,5 milyon insan işsizlik sınıfında değerlendirilmiş, enflasyon oranı %70'i geçmiş, Hazine tarafından yapılan faiz ödemeleri de %101 artmış ve iç borç stok oranı 2000 yılına kıyasla %400 artmıştır (Turan, 2011).

Döneme ilişkin kısa bir değerlendirme yapacak olursak, 2000'li yılların sonlarına doğru beliren sorunlar, ülke ekonomisini 2001 yılının henüz başlarında olumsuz etkilemiş ve mevcut yıl Türkiye açısından her alanda zorlu bir tecrübe olmuştur. Ekonomi faaliyet alanlarında küçülmeler meydana gelmekle beraber nitekim bankacılık sektöründe de bir küçülme yaşanmıştır.

1.3.2.6. Bankacılık Sektöründe Yeniden Yapılanma Dönemi (2001-2010)

2001 yılında ülkede meydana gelen kriz, başta kamusal faaliyetleri etkilemek suretiyle mali piyasalara sıçramış, daha sonra da reel sektörde maliyeti yüksek bir etkiye bürünmüştür. Kriz nedeniyle ortaya çıkan sorunların bertaraf edilmesi ve ekonomik dengenin tekrar oluşturulması için World Bank'ta (Dünya Bankası) görevli Kemal Derviş, Bülent Ecevit hükümetinde Türkiye'ye davet edilmiş ve bakan sıfatıyla 14 Nisan tarihi itibarıyla ekonomik bunalımdan çıkış umuduyla 'Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (GEGP)'ni oluşturmuştur.

Krizin beraberinde getirdiği güven bunalımını ortadan kaldırmak ve mevcut istikrarsız ortamı yapısal reform hareketleriyle yeniden sağlıklı bir yapıya dönüştürmek için uygulanan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı beş temel madde içermektedir. Bu maddeler kısaca aşağıdaki şekilde özetlenebilir (Erdönmez, 2003):

1. *Dalgalı kur sistemi içerisinde enflasyon ile düzenli bir mücadeleyi,*
2. *Bankacılık kesiminde tasfiye edilmiş bankalarla kamu bankaları başta olmak üzere sektörde yeniden yapılanmayı sağlamayı ve reel sektörle sağlıklı bir ilişki kurulmasını,*
3. *Kamu finansman dengesini güçlendirmeyi,*
4. *Toplumsal uzlaşmaya dayalı, gelir politikasını enflasyon hedefleri doğrultusunda gerçekleştirmeyi,*
5. *Tüm bu hedefleri şeffaflık, esneklik ve etkinlik ile gerçekleştirmek için yasal alt yapı oluşturmayı hedeflemiştir.*

GEGP uygulamaya başlandıktan sonra bankacı kesimin düzenlenmesi ve denetlenmesi görevinden mesul olan Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, 'Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı'ni kamuoyuna duyurmuştur. Bu program çerçevesinde; kamu bankalarının yeniden yapılandırılmasını, TMSF bünyesinde bulunan bankaların çözüme ulaştırılması, özel bankalarda daha sağlıklı bir yapı oluşturularak gözetimin ve denetimin güçlendirilmesi ve piyasada dinamizmin sağlanması olmakla beraber dört temel unsur amaçlanmıştır (TBB, 2012).

Bankacılık sektörünün mali yapı anlamında kuvvetlendirilmesi ise üç farklı şekilde sağlanmıştır. Bunlar: (Celasun, 2002)

1. *Görev zararı stoklarını bilançodan çıkarmak amacıyla devlet bankalarına özel tertip Devlet İç Borçlanma Senedi verilmiştir.*
2. *Bankaların borçlarının ödenmesi ve öz sermayeleri aracılığıyla döviz pozisyonlarının kuvvetlendirilmesi için Türkiye Mevduatı Sigorta Fonu bünyesinde bulunan bankalara özel tertip Devlet İç Borçlanma Senedi ve döviz cinsi senetler ihraç edilmiştir.*
3. *Özel sermayeli mevduat bankalarına döviz pozisyonları açıklarının kapatılması için destek verilmesi ve Hazinesin iç borçlanma vade süresini uzatabilmek için bazı şartların yerine getirilmesi amacıyla bu kesimle iç borç takası yapılmıştır.*

Bankaları yeniden yapılandırmak adına finansal, operasyonel ve yapısal araçlar kullanılmıştır. Acil müdahalelerde kullanılan finansal araçlar çoğunlukla bankalar için doğrudan parasal transferleri kapsamakta iken operasyon içerikli araçlar da bankaların aktifliğine ve kazancına odaklanmıştır. Yapısal araçlar ise sektörel seviyedeki sorunların nedenleri ile ilgilenmektedir.

Bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılması aşamasında bankalar Kamu Bankaları, TMSF Bankaları ve Özel Bankalar olarak üç ayrı grupta ele alınmıştır. Kamu Bankaları için zarar doğuran görevler atanmayacak, sermayeleri artırılacak, verimlilik ve etkinlikleri artırılacak, Emlakbank Ziraat Bankası'na devredilecek, ortak bir yönetim kurulu belirlenip bu kapsamda özelleştirmeye hazırlanacak, verimsiz şubeler kapatılacak ve personel sayısının azaltılması için emeklilik teşvik edilecektir. TMSF bankalarında ise mevcut dönem içinde bünyesinde bulunan 13 bankadan 5'i Sümerbank ile birleştirilecek, Demirbank'ın satış sürecine devam edilecek ve bu bankaların kötü aktifleri tek elden yönetilecektir. Özel sektör bankaları; BDDK ile anlaşma sağlayarak sermaye yeterlilik oranına göre yapacakları sermaye artırımları bir takvime bağlanacak, bankaların dönem sonu kârlarını sermayeye ilave etmeleri sağlanacak, devir ve birleşmeleri kolaylaştıracak önlemler alınacak ve mali olmayan iştiraklerin öz sermayeye göre oranı daraltılacaktır (Cengiz, 2010).

2001 Nisan ayında uygulamaya konulan GEGP, 2002 yılı başlarında 2002-2004 dönemini kapsayacak şekilde düzenlenmiştir. 2002 yılında, bankacılık sisteminde yeniden yapılandırma sürecinde yaşanan en önemli gelişme, 2001 yılındaki kriz ve iktisadi etkinliğin hızlıca daralması sonucu fazla miktarlarda kayıp veren bankacı

kesimde gittikçe ağırlaşan problemlerin çözüme kavuşturulması ve bankaların sermaye güçlendirmesi amacıyla uygulanan özel program olmuştur.

Nitekim özel bankalara sermaye desteğinin sağlanmasının yanında ödeme gücü olumsuz yönde etkilenen, ekonomiye katma değer yarattığı varsayılan reel sektör firmalarının faaliyetlerini devam ettirmeleri ve ödeme güçlerini yeniden edinebilmeleri için finansal yeniden yapılandırma programı başlatılmış ve varlık yönetim şirketlerinin kurulması yönünde de düzenlemeler yapılmıştır (Erdönmez, 2003).

2004 yılı ilk yarısında Türk bankacılık sektöründe genel anlamda yurtdışında ekonomik ve siyasal ortamda yakalanan istikrar sayesinde büyüme sağlanmıştır. Mevcut yılda Türkiye ekonomisinin kıyaslandığı diğer ülke piyasalarından ayrılan yönü ile yani küresel piyasa pastasından ekonomik faaliyetleri karşılığında ülkeye gelen para akışının devamlılığının sağlanması ile birlikte yurtdışında artan talebin artış göstererek bankacılık sektörünün aracılık fonksiyonunu geliştirmesine yardımcı olmuştur. Bunun yanı sıra yılın 2.çeyreğine kadar yaşanan diğer önemli gelişmeler: Yeni Türk Lirasına geçişin başlaması, Yapı ve Kredi Bankası'nın satılması ve Halkbank ile Pamukbank'ın birleşmesidir. Yılsonu itibarıyla da yurt dışı menşeli iki bankanın birleşmesi ile ülkedeki banka sayısı 49'a düşmüştür⁵ (BDDK, 2004).

Bankacılık sektörü adına 2005 yılında yaşanan en mühim gelişme, dışarıdan gelen yatırımlarda bankacılık sektörüne doğrudan ve iştiraklik yolu ile yaptığı etkidir. Ayrıca 1999 yılı Haziran ayında çıkarılmış olan Bankacılık Kanunu yerine, uygulama esnasında baş gösteren birtakım problemleri çözmek ve edinilen tecrübeler neticesinde küresel bankacılık koşullarına göre tasarlanmış olan 5411 sayılı Bankacılık Kanunu geçmiştir (Şahin, 2009).

2005 yılından sonra sağlanan istikrarlı ortamın getirdiği büyüme devam etmiş, bankacılık sektörü de bu durumdan olumlu sonuçlar çıkarmıştır. Ülke ekonomisinde kritik öneme sahip olan bankacılık sektörü, gerçekleştirilen mali ve yapısal reformlarla birlikte yükselme eğilimini devam ettirmiş, yabancı kaynaklar vasıtasıyla yapılan plasmanların ateşlediği piyasa rekabetine karşın kazanç elde etmeyi bilmiştir (BDDK, 2006).

⁵ 35 ticaret bankası, 14 kalkınma bankası.

Program hedeflerinin iyi belirlenmiş olması ve 2002-2007 yılları arasında disiplinli bir uygulama ile program hedeflerinin genel anlamda gerçekleştirilmiş olması, 2002-2007 döneminin ekonomi ve bankacılık sektörü açısından yeniden yapılandırılma dönemi olarak tanımlanmasını ve incelenmesini mümkün hale getirmiştir. Programın temel prensiplerinin kararlılıkla uygulanması, siyasi alanda yakalanan istikrar ve dünya ekonomisinde yaşanan olumlu konjonktürün de etkisiyle, ekonomide ve bankacılık sisteminde önemli gelişmeler kaydedilmiştir.

1.3.2.6.1. Küresel 2008 Krizi

2005 yılından itibaren dünya ekonomisi hızlı bir büyüme içerisine girmiş, bununla birlikte ticaret hacmi genişlemiş, enflasyon en düşük düzeylere inmiş, faiz oranları düşmüş ve likidite imkânları da artış göstermiştir (Aksoy, 2010).

Fakat 2007 yılında ABD’de meydana gelen finansal dalgalanma, böylesine büyük ve gelişmiş bir ekonominin bankacılık sektörünü emsali görülmemiş bir sorunla karşı karşıya getirmiştir. Buna sebep olan Mortgage sistemini tanımlayacak olursak; konut kredisi alacaklarının ipotek teminatına dayalı, ikincil piyasalarda ipotekli emlak kredisi senedi ile sermaye piyasalarından fon elde ederek konut alınabilmesi için gerekli finansman desteğini sağlayan sistem olarak düşünülebilir.

Subprime mortgage kredilerinin geri ödemelerinde yaşanan sıkıntılarla ortaya çıkan bu finansal dalgalanma, ABD piyasalarında büyük bir etki yaratmıştır. Mortgage kredilerine bağlı menkul kıymetler ve kredi türev ürünlerinin risklerinin hem yanlış ölçülmesi, hem de finansal mühendislik teknikleri kullanılarak ölçülemez hale getirilmesi sonrasında denetleyici yapının eksiklikleri finansal kurumları etkisi altına almış ve mortgage kredi krizi olarak adlandırılan durum küresel bir likidite krizine dönüşmüştür (BDDK, 2008).

Faizlerin düşük olması ve emlak piyasasında fiyatların yüksek olması, krizin meydana gelişinde önemli paya sahipti. Çünkü gelirlerini arttırmayı hedefleyen bankalar, kredilerin geri ödenmeme riskini göze alarak ‘yüksek risk, yüksek getiri’ prensibi ile Subprime mortgage kredilerine ağırlık vermişlerdi (Yılmaz ve Gayğusuz, 2009). Başka bir görüşe göre 2008 küresel krizi nedenleri, sadece ödenmeyen kredinin değil, ona dayanılarak yapılan işlemlerin domino etkisi yaratarak ortaya çıkan bir kredi krizi olduğunu savunmaktadır. Türev ürünlerle yapılan kredinin oldukça hızlı el değiştirmesi, kredinin geri ödenmemesi riskini üçüncü kişilere, yani hedge fon gibi riski

devretmek için kullanılmıştır. Bu şekilde riski devreden kredi kuruluşları çok daha büyük risklere girmiş ve türev ürünler oldukça hızlı artış göstermiştir. Bu durum kredilerden kaynaklanan menkul kıymetlere yatırım yapan yatırımcıların da yatırımlarının karşılığını alamamasına sebep olmuştur (Özatay, 2010).

2008 küresel finans krizi, dünyadaki birçok ekonomiyi farklı ölçülerde etkilemiştir. Petrol fiyatlarının 2008 yılı Temmuz ayından itibaren 150 dolar seviyesine yükselmesi, gıda fiyatlarında da hissedilir artışlara yol açmış ve enflasyonu yeniden küresel bir endişe kaynağına dönüştürmüştür. Ekonomik büyüme de önemli düşüşler baş göstermiş, uygulanan ekonomi politikalarını belirsizleştirmiş ve dünyadaki başlıca merkez bankaları bu süreçte kararsız kalmıştır. 2007 yılında AB ülkelerinde reel GSYİH'deki artış ortalama %3,2 iken, 2008 yılında %0,8'e, 2009 yılında ise -%4,1 oranına gerilemiştir. 2010 yılında oran %1,7'ler düzeyinde gerçekleşmiştir. AB ülkelerinin enflasyon oranları ise 2007'de %1,7 iken, 2008 yılında %3,7'ye yükselmiş, 2009 yılında da düşüşe geçerek %0,9'lara gerilemiştir. 2010 yılında ise tekrar %1,9'a yükseldiği görülmektedir (Karabıyık, 2001). Türkiye'de küresel krizin etkisini hissettirmeye başladığı 2007 yılından sonra gerçekleşen yüksek büyüme oranları trendi, ivme kaybetmeye başlamıştır. Ekonomik büyümede yaşanan bu yavaşlama, 2009 yılında %4,8 ekonomik küçülme ile sonlanmıştır (Öztürk ve Gövdere, 2010; Patır, Tetik ve Aydın, 2009).

1.3.2.6.2. 2008 Krizinin Türk Bankacılık Sektöründe Etkileri

2002-2007 yıllarında Türkiye'de yaşanan istikrarlı büyümenin ardından 2007 yılının sonlarına doğru ABD'de başlayan ekonomik istikrarsızlık ve sonrasında patlak veren kriz, ABD ile yakın ekonomik ilişki içinde olan ülkelere ve AB ülkelerine sıçramıştır. Kriz ile birlikte birtakım Avrupa Birliği ülkeleri iflasın eşiğine gelmiş, önlem olarak da Avrupa Birliği'nde ekonomik anlamda söz sahibi ülkeler eliyle finansal nitelikte bir dizi paketler sunulmuştur.

AB ülkeleri ile Türkiye arasında ciddi anlamda bir dış ticaret ilişkisi olup ihracatımızın yaklaşık olarak yarısını oluşturmaktadırlar. Yaşanan kriz ile birlikte Avrupa ile Türkiye arasında ticari ilişkileri azalmış, Türkiye'nin cari açığı artmış, makroekonomik veriler kötüleşmiş, büyüme oranı eksi yönde gerçekleşmiş, işsizlik %11'e yükselmiş ve yoksullukla beraber Türkiye de küresel krizden nasibini almıştır. Finansal piyasalarda borç verilebilir kaynaklarda önemli oranda azalmalar olmuş ve

risk algılaması değişmiştir. Risk algılamasının değişmesi, gelişmekte olan ülkelerden net sermaye çıkışına sebep olmuştur. Özel sektör ve bankalar, uluslararası piyasalardan borçlanma hususunda bir takım sıkıntılar yaşamışlardır (TBB, 2009).

Krizin etki ettiği diğer verilere göre Türkiye’de 2008 yılında büyüme hızı küresel krizin etkileriyle daha da azalarak %0,7’ye düşmüştür. Bütçe açığı fazlalaşmış, TL’nin alım gücü düşmüş, %4 olarak hedeflenen enflasyon oranı %10,06 olarak gerçekleşmiştir. Dış borç stoku 277 milyar dolara yükselmiş, kamu ve özel sektörün tasarruf açığı artmıştır. İMKB’de işlem gören şirketlerin krizden önceki yılda piyasa değeri %77 oranında artarak 288 milyar dolara ulaşmış, ancak 2008 yılında sert bir düşüşle %59 oranında azalarak 119 milyar dolara gerilemiştir (TBB, 2009).

Nitekim yaşanan olumsuz gelişmelerle birlikte birtakım önlemler alınarak hem ekonomide yaşanan bozulmanın önüne geçilmek hem de küresel krizin etkileri azaltılmak istenmiştir. Türk bankacılık sektörünün yüksek riskli finansal ürünler barındırmaması ve optimum düzeyde olması gereken sermaye yeterlilik oranının, optimum düzeyin yaklaşık iki katından daha fazla bir düzeyde olması nedeniyle daha önceden alınmış olan bu önlemlerle bankacılık sektörü, kriz şoklarına karşı olan direncini ortaya koymuştur.

2008 krizinin yansımaları, diğer gelişmekte olan ülkelere göre nispeten Türkiye bankacılık sektöründe daha sınırlı gerçekleşmiştir. Bunun sebepleri; Türkiye’de hedge fon piyasasının gelişmemiş olması, alınan önlemler, BDDK’nın kurulması, ekonomik değişimlerin toplum üzerindeki etkisinin azaltılması ve ekonomi ve siyasi alanda sağlanan istikrar ile açıklayabiliriz.

1.3.2.7. Bankacılık Sektöründe Mevcut Durum

2008 yılında yaşanan küresel finansal kriz, tüm ülkelerde etkisini gösterdiği gibi Türkiye’de de etkili olmuştur. Dış kaynaklı gelişen bu kriz, Türkiye’nin uyguladığı olduğu birtakım politikalar ve stratejiler yardımıyla krizi hızlıca atlatan dünyanın sayılı ülkelerinden biri olmasına vesile olmuştur.

Türk bankacılık sektörü açısından 2009 yılı, sektörün özkaynakları vasıtası ile kârlılığın arttırıldığı bir süreç olmuştur. Bunun yanında bankacılık sektörü bir önceki dönemlere karşın bu dönemde daha mütevazı bir büyüme gerçekleştirmiş, takipteki alacaklar oranında da ciddi yükselmeler gerçekleşmiştir. Bunlara ilave olarak

bankacılık sektörü verileri, yılın sonlarına doğru toparlanan ekonomik göstergelerle doğru orantılı bir şekilde toparlanma sürecine girmiştir (BDDK, 2009).

Tablo 1: Farklı Yıllarda Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla Verileri

	2002	2008	2009	2010
Büyüme (yüzde)				
Cari Fiyatlarla	45,9	12,7	0,2	16
Sabit Fiyatlarla	6,2	0,7	-4,8	9,2
Deflatör (yüzde)	37,4	11,9	5,3	6,5
GSYİH (1987 fiyatlarıyla, milyon TL)	73	102	97	106
GSYİH (cari fiyatlarla, 1998 bazlı seridir)				
Milyar TL	351	951	953	1.105
Milyar dolar	229	742	617	736
Kişi başına gelir (dolar)	3.296	10.436	8.590	10.079

Kaynak: TÜİK

Krizin yaratmış olduğu dar boğazdan çıkma faaliyetleri dünya genelinde baş göstermiş ve bunun sonucunda 2010 yılında genel bir toparlanma yaşanmıştır. 2009 yılı sonlarında ivme yakalayan Türk bankacılık sektörü 2010 yılı genelinde de oldukça olumlu sinyaller vermeyi başarmış, enflasyon ve kamu dengesi açısından beklentilerin üzerinde bir performans göstermiştir. Tablo 1’den de anlaşılacağı üzere Türkiye ekonomisinin büyüme hızı oranları krizin de etkisiyle 2008 ve 2009 yılında %1’in altında kalmıştır. Ancak 2010 yılında düşük seyirlerde izleyen bu oran %9,2 seviyelerine yükselmiştir (TBB, 2011). Türkiye ekonomisinin içinde bulunduğu bu zor durum, bankacılık sektörünün 2001 yılında güçlendirilmiş olması ve nispeten yakalanan istikrar ile atlatılmıştır.

Krizden sonra dünya genelinde yaşanan toparlanma 2011 yılına gelindiğinde sekteye uğramış, belirsizlik artmış ve dolayısıyla riskler yükselmiştir. AB üye ülkeleri ve bazı gelişmiş ülkelerin finansal kurumlarında yaşanan sıkıntılar ve kamu kesiminin borçlanma ihtiyacının GSYİH’ye oranlarının yüksek çıkması nedeniyle kredi notları düşen ülkelerde yüksek kamu borç stokunun çevrilmesinde birtakım sorunlar baş göstermiş ve küresel kriz 2011 yılında borç krizine dönmüştür.

2011 yılında Türkiye ise ilk altı aylık dönemde %10.2 ile dünyanın en yüksek büyüme oranına ulaşmış ve bu nedenle Avrupa’nın Çin’i olarak nitelendirilmiştir. Artık Türkiye gelişmekte olan BRIC (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin) ülke ekonomileriyle

aynı seviyede olduğunu kanıtlamıştı. Yakalanan ivme yıl içinde de varlığını sürdürmüş ve 2011 yılı sonunda büyüme oranı %8,5 olarak gerçekleşmiştir (Özdenkaya, 2013).

2012 yılında gelişmekte olan ülkeler ve Euro bölgesinde finansal sektörde yaşanan kırılmalıklar ve kamu borçlanmasının yüksek olması, uluslararası ekonomik faaliyetlerde birtakım belirsizlik ve riskler doğurmuştur. Risk alma düzeyi düşmüş, uluslararası ticaret yavaşlamış ve küresel ekonomik faaliyetler olumsuz yönde etkilenmiştir. Mevcut durum, gelişmekte olan ülkelerin de büyüme performansını etkilemiştir.

2012 yılında Türkiye’de küresel risklerden korunma amaçlı önlemler alınmış, büyüme yavaşlamış, tasarruf açığı küçülmüş ve bütçe açığı artış göstermiştir. Yılın 4’te 3’ünde 9-10 bandında olan enflasyon oranı yılsonunda %6,2 oranında, büyüme ise %2,1 oranında gerçekleşmiştir. Temmuz 2012’den itibaren Basel II uygulamaya konulmuştur. Türkiye’de faaliyette olan banka sayısı ise bir yabancı bankanın (Odea Bank A.Ş.) Ekim ayında faaliyete başlamasıyla birlikte 49’a yükselmiştir (TBB, 2013).

2013 dünya ekonomisi %3 büyüme ile beklentileri karşılayamamıştır. Bunun en büyük nedeni ise gelişmekte olan ülkelerin toparlanma sürecinde büyüme anlamında sektöre uğramış olmasıdır. Çoğu gelişmekte olan ülkede faizler yükselmiş, ulusal paralar değer kaybetmiştir. Bunun üzerine küresel riskin baskısından kurtulmak amacıyla büyümenin yavaşlayacağı riskini göze alarak dengeleyici politikalar uygulamaya başlamışlardır. Euro bölgesinde ise büyüme düşük düzeyde devam etmiştir.

Türkiye’de 2013 yılında kısmen bir toparlanma süreci yaşanmış ve yılsonunda sabit fiyatlarla büyüme oranı %4,2 olarak gerçekleşmiştir. İç talepte gerçekleşen %6,3 oranındaki artış da büyümeye katkı sağlamıştır (TBB, 2014). 2013 yılında yaşanan bazı önemli gelişmeler şunlardır; Türkiye IMF’ye olan borcunun son taksitini ödemiştir, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası ve İstanbul Altın Borsası’nın faaliyetlerine son verilmiş ve Borsa İstanbul A.Ş. faaliyete geçmiştir, Haziran ayında başlayan ve tüm yurda yayılan Gezi olayları baş göstermiştir.

2014 yılında küresel ekonomi %3,3 oranında büyümüştür. ABD başta olmak üzere gelişmiş ülkelerde büyüme hızla devam etmiştir. Ancak gelişmekte olan ülkelerde büyüme oranı daha yavaş gerçekleşmiştir. Jeopolitik gelişmeler, 2014 yılı

içerisinde küresel ekonomiler için ciddi sonuçlar doğurmuş ve Suriye, Irak, Ukrayna ve Kuzey Afrika'da savaşlar ve politik anlamda gerginlikler meydana gelmiştir.

Küresel ekonomide yaşanan durumlar böyle iken; Türkiye ekonomisi, yapılan her türlü karışıklık ve belirsizlik çabalarına karşın, güçlü ve istikrarlı duruşunu korumaya devam etmiştir. 2013 yılı Haziran ayında başlayan Gezi Olayları ve 17-25 Aralık Operasyonları ile sınav veren Türkiye ekonomisi, TBB 2014-2015 faaliyet raporu verilerine göre 2014 yılı ilk çeyreğinde %4,8 büyüyerek küresel boyutta anlamlı bir mesaj vermiştir. OECD ülkeleri içerisinde ilk çeyrekte en fazla büyüyen ülke Türkiye olmuştur. Ancak 2.ci ve 3.cü çeyrekte sırasıyla %2,2 ve %1,7 büyüyerek beklenenin altında kalmıştır. Sebebi ise kamu ve özel sektörde yatırımların azalması olarak gösterilmektedir. 2014 yılsonu büyüme ise %3 olarak belirlenmiştir.

2015 yılında gelişmiş ülkelerin büyüme hızının %1,9, gelişmekte olan ülkelerin ise %4 oranında gerçekleşmesi, küresel ekonominin büyüme hızının geçen yıla kıyasla daha sakin bir seyirde kalmasını sağlamış ve büyüme hızı %3,1 oranında gerçekleşmiştir. Ayrıca küresel ticaret hacmi de 2014 yılına göre %0,7 oranında gerilemiş ve %2,8 olarak gerçekleşmiştir (TBB, 2017).

Gelişmekte olan ülkelerde yaşanan birtakım olumsuzluklar Türkiye'de de baş göstermiş, TL değer kaybetmiş ve enflasyon oranı tahminlerin üzerinde kalmıştır. Buna rağmen sabit fiyatlarla büyüme hızı %4 olarak gerçekleşerek beklentilerin üzerine çıkmıştır. Büyümeye katkı sağlayan en önemli etken ise iç tüketimde yaşanan canlanma olmuştur. Yine 2015 yılında tasarruf oranı artmış, kamu maliyesinde disiplin sürdürülmüş, dış ticaret açığı gerilemiş ve cari işlemler açığında da daralmalar meydana gelmiştir. Finansal ve IMF sağlamlık göstergelerine göre ise 2015 yılı itibarıyla Türk bankacılık sektörünün sağlıklı bir yapıda olduğu söylenebilir.

BÖLÜM II

2. TÜRKİYE BANKACILIK SİSTEMİNDE GELİR-GİDER YAPISI VE BİLANÇO DIŞI FAALİYETLER

Bankalar belli dönem faaliyetlerine ilişkin gelir ve gider kalemlerini gelir tablolarında rapor halinde sunmaktadırlar. Gelir tablosunu tanımlayacak olursak; bir bankanın belirli bir hesap döneminde elde ettiği tüm hasılat ve gelirleri ile yaptığı tüm maliyet ve giderlerinin sınıflandırılmış bir şekilde gösterildiği temel mali tablodur. Gelir tablosu, bankaların faaliyet dönemlerinin performansını ölçerek dönem sonuçlarını kâr veya zarar olarak özetlemektedir. Gelir tablosu, dönemsel bir tablo olmakla birlikte, belli bir dönem içindeki akışı göstermektedir.

Diğer işletmelerde olduğu gibi bankalar da gelir tablosunu, aşağıda açıklanan amaçlar doğrultusunda hazırlamaktadır (Akgüç, 2012):

- *Belli bir hesap dönemindeki faaliyetlerin sonucunu ortaya koymak; oluşturulan içsel sermayeyi ve sermayedarlar tarafından yatırılan fonların getirisini, kârlılık oranını hesaplamaktır.*
- *Bankanın kredi, yatırım kaynak sağlama, personel, likidite ve diğer politikalarca alınacak kararlara yardımcı bulunmaktadır.*
- *Bankanın kâr dağıtma politikasına yön vermektedir.*
- *Bankaya kaynak sağlayan (kredi, mevduat, sermaye) kişi ve kurumlara, kaynak sağlama hususunda temel veriler sunmaktadır.*
- *Bankalar açısından ise kurumlar vergisi matrahını belirlemede kullanılmaktadır.*

Bankaların gelir tabloları; faiz gelirleri, faiz giderleri, net faiz gelirleri, faiz dışı gelirler, faiz dışı giderler, net faiz dışı gelirler, vergi öncesi kâr/zarar, vergi karşılığı ve net kâr/zarar bölümleri olmak üzere dokuz ana başlıktan oluşmaktadır. Aşağıda; faiz

gelirleri, faiz giderleri, faiz dışı gelirler, faiz dışı giderler ve bilanço dışı faaliyetler incelenecektir.

2.1. FAİZ GELİRLERİ

Bankanın işleyişi gereği temel ürünü verilen kredilerdir. Bununla birlikte bankalar en temel faaliyet gelirlerini de bu kredilerden sağladıkları faiz gelirlerinden oluşturmaktadırlar.⁶

Akgüç'e (2012) göre bankaların önemli bir kârlılık göstergesi olan net faiz gelirini doğru saptayabilmek için kur farklarının gelir tablosuna yansıtılması gerekmektedir. Böylece, bankaların faiz marjlarını daha sağlıklı bir şekilde değerlendirebilmek de mümkün hale gelmektedir. Konuyu daha ayrıntılı işleyecek olursak: yabancı para (YP) kaynakları, banka kaynaklarının önemli bir bölümünü oluşturduğundan bankalar, verilen kredilerin ve menkul değer portföylerinin bir kısmını bu yabancı paralarla sağlanmaktadır. Bankanın dövizde almış olduğu açık veya uzun pozisyonlar, kurların değişimiyle birlikte bankanın yararına ya da zararına olabilmektedir. Bu kâr ya da zararın kambiyo işlemleri adı altında faiz dışı gelir ya da gider bölümünde gösterilmesi gerekmektedir. Bankanın yabancı para borçlanması bir ticari nitelik, döviz alım-satım veya kambiyo işlemi olmadığından işlem, fonlama maliyeti ile alakalıdır.

Bankalar, yabancı para kaynakları üzerinden faiz geliri elde etmek isterken kur farkından doğan gelirlerin faiz gelirlerine, giderlerin ise faiz giderlerine eklenmesi performans analizlerinin doğruluğu açısından oldukça önemlidir. Banka yabancı para üzerinden borçlanarak bunu Türk lirası olarak plase ettiğinde, bundan sağladığı kazanç sadece faiz geliri olmamakla birlikte aynı zamanda lehe kur farkı olmaktadır. Döviz endeksli kredilerde de benzer sıkıntı söz konusudur (Akgüç, 2012).

Bankaların faiz gelirleri sekiz alt başlıkta toplanmaktadır. Bunlar: Kredilerden Alınan Faizler, Zorunlu Karşılıklardan Alınan Faizler, Bankalardan Alınan Faizler, Para Piyasası İşlemlerinden Alınan Faizler, Menkul Değerlerden Alınan Faizler, Vadeye Kadar Elde Tutulacak Yatırımlardan Alınan Faizler, Finansal Kiralama

⁶ Banka faktöring işlemleri de gerçekleştiriyorsa, faktöring alacaklarından sağladığı getiriler de faiz gelirlerine dâhil edilmektedir.

Gelirleri ve Diğer Faiz Gelirleridir. Tablo 2, gelir tablosunda yer alan faiz gelirleri kalemlerini temsilen oluşturulmuştur.

Tablo 2: Gelir Tablosunda Yer Alan Faiz Gelirleri Kalemleri

	Dipnot	Cari Dönem	Önceki Dönem
I. FAİZ GELİRLERİ			
1. Kredilerden Alınan Faizler			
2. Zorunlu Karşılıklardan Alınan Faizler			
3. Bankalardan Alınan Faizler			
4. Para Piyasası İşlemlerinden Alınan Faizler			
5. Menkul Değerlerden Alınan Faizler			
5.1. Alım Satım Amaçlı Finansal Varlıklardan			
5.2. Gerçeğe Uygun Değer Farkı Kâr veya Zarara Yansıtılan Finansal Varlıklardan			
5.3. Satılmaya Hazır Finansal Varlıklardan			
5.4. Vadeye Kadar Elde Tutulacak Yatırımlardan			
6. Finansal Kiralama Gelirleri			
7. Diğer Faiz Gelirleri			

2.1.1. Kredilerden Alınan Faizler

Türk ve yabancı para kapsamında tüm kısa vadeli krediler ile orta ve uzun vadeli kredilerden alınan faizler, takipteki alacaklardan alınan faizler ve kaynak kullanımı destekleme fonundan sağlanan faizlerden oluşmaktadır. Ayrıntılı olarak inceleyecek olursak; kıymetli maden kredilerinden alınan faizler, faktöring alacaklarından alınan faizler, ihracat kredileri, ihtisas kredileri, fon kaynaklı krediler, mali kesime verilen krediler, yurtdışı kredileri, tüketici kredileri, taşıt kredileri, bireysel kredi kartları, taksitli ticari kredilerden, kurumsal kredi kartlarından, personel kredilerinden, personel kredi kartlarından, kredili mevduat hesaplarından alınan faiz gelirlerinden oluşmaktadır.

2.1.2. Zorunlu Karşılıklardan Alınan Faizler

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası tasarrufunda belirlenen, zorunlu karşılıklardan elde edilen faiz gelirlerinden oluşmaktadır. Zorunlu karşılığın diğer bir adı da münzam karşılıktır. Mevduat kabul eden bankaların, topladıkları bu mevduatlara karşılık olarak Merkez Bankası'nda bulundurmaları zorunda oldukları mevduatların kanunen belirlenmiş oranıdır. Uygulama başta bankaların iflas riskine karşı bir güvence niteliğinde iken daha sonraları ise daha çok bir piyasa likiditesi kontrol aracı olarak

kullanılmaya başlanmıştır. Yani Merkez Bankası, zorunlu karşılıkları bir para politikası aracı olarak kullanmaya başlamıştır. Zorunlu karşılıklar, mevduat vadelerine göre TL ve YP cinsinden ayrı oranlar dâhilinde bankalardan toplanmaktadır. Daha sonra ise bu mevduatlara faiz ödemesi yapılmaktadır.

Munzam karşılık ayrılmasını gerektiren bilanço faaliyetleri aşağıda sıralanmıştır⁷ (TCMB,2017):

Toplanan mevduatlar, repo işlemlerinden elde edilen fonlar, kullanılan krediler, piyasaya sürülmüş menkul kıymetler, sermaye haricindeki borçlanma araçları, yurt dışı merkeze yükümlülükler, kredi kartı ödemesinden doğan borçlar ve ödünç alanların fonları.

2.1.3. Bankalardan Alınan Faizler

Yurtiçi ve yurtdışında bulunan bankalardan ve yurtdışı merkez şubelerden Türk parası ve yabancı para cinsinden alınan faizleri kapsamaktadır.

2.1.4. Para Piyasası İşlemlerinden Alınan Faizler

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası ve Borsa İstanbul aracılığıyla diğer bir bankaya verilen borç karşılığında Türk parası veya yabancı para cinsinden alınan faizlerdir. Bankalar bazı hallerde Merkez Bankası'ndan borç alma konusunda birtakım sorunlar yaşayabilirler. Bunun sebebi, Merkez Bankası kaynak maliyetinin yüksek olması olabileceği gibi bankanın karşılık göstereceği teminatların yetersiz olmasından da kaynaklanabilir. Karşılıklı güven ve sunulan teminatın kabul esasına dayalı olmakla birlikte bir bankaya borçlanılabilir. Sistem işleyişinde herhangi bir güvence olmamakla birlikte işlem gerçekleşmeden karşılıklı risk analizleri ve sonrasında limitler belirlenmelidir. Nakdi borçlanma yapılabildiği gibi repo şeklinde borçlanma da gerçekleştirilebilir.

2.1.5. Menkul Değerlerden Alınan Faizler

Alım-satım Amaçlı Finansal Varlıklardan, Gerçeğe Uygun Değer Farkı Kâr veya Zarara Yansıtılan Finansal Varlıklardan, Satılmaya Hazır Finansal Varlıklardan ve Vadeye Kadar Elde Tutulacak Yatırımlardan elde edilmektedir. Menkul kıymetlerin satışı ile maliyeti arasındaki fark, faiz geliri adı altında menkul değerlerden alınan faiz

⁷ <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TCMB+TR/TCMB+TR/Main+Menu/Para+Politikasi/ZK>

hesabına işlenmektedir. Fakat menkul değer satış fiyatının, satış tarihindeki itfa edilmiş maliyetinden yüksek olması halinde ise farklı bir hesaba kayıt olunmaktadır.

Menkul kıymetlerden alınan faiz gelirlerinin, bankanın net faiz geliri elde etmeye çalışması faaliyetine ters düşmesi gerekçesiyle menkul kıymetlerden elde edilen faiz gelirlerinin, faiz dışı gelir kaynağında gösterilmesi gerektiği akla gelebilir. Mevcut sistemde menkul kıymetin satış fiyatı ile itfa maliyeti arasındaki fark, faiz dışı gelir kalemleri arasında gösterilmektedir. Ancak edinme maliyeti ile değerlendirme tarihi arasındaki fark ise faiz gelirlerini oluşturmaktadır (Atik, 2013).

2.1.6. Finansal Kiralama Gelirleri

Finansal kiralama faaliyetlerinden elde edilen Türk ve yabancı para faiz gelirlerinden oluşmaktadır. Finansal Kiralama (Leasing), kiracının seçtiği bir yatırım malının sahipliği finansal kiralama şirketinde kalması kaydıyla önceden belirlenen sözleşme süresi ve ödeme tablosuyla kullanım hakkının kiracıya devrini sağlayan bir finansman yöntemidir. Yatırımcıyı peşin ya da kısa vadeli finansman yükünden kurtarma amacına dayanmaktadır. Belirlenen süre boyunca malın bakım-onarım ve sigorta primlerinden kiracı sorumlu olmaktadır.

Finansal kiralama kanunu kapsamında amortisman tabii olan her çeşit taşınır ve taşınmaz mal leasing konusu olabilmektedir. Fakat maddi olmayan duran varlıklar, yazılımlar, yedek parça, sarf malzemeleri leasing işlemine konu olmamaktadır. Finansal kiralama niteliğindeki mallar (Ziraat Leasing, 2017)⁸:

- *Fabrika, depo, tarla, arsa vb. ticari amaçla kullanılan gayrimenkul çeşitleri,*
- *Traktör, biçerdöver, tarım ve balyalama makinesi vb.*
- *İş ya da inşaat makineleri,*
- *İmalat makineleri ve üretim hatları,*
- *Matbaa ve ambalaj makinesi,*
- *Tıbbi cihazlar ve hastane ile ilgili donanımlar,*
- *Tekstil makineleri,*
- *Isıtma, soğutma ve havalandırma ekipmanları,*
- *Ses-görüntü sistemleri gibi amortisman tabii yatırım mallarından oluşmaktadır.*

⁸ http://www.ziraatleasing.com.tr/sikca_sorulan_sorular.html

2.1.7. Diğer Faiz Gelirleri

Yukarıda belirtilmiş olan işlemlerin dışında elde edilen diğer faiz gelirlerinden oluşmaktadır. Tablo 3'te, Türkiye'de 2000-2016 yıllarında bankacılık sektöründe gerçekleşen toplam faiz gelirleri rakamları yıllık bazda sunulmuştur. Sektörün faiz gelirleri 2010 yılı öncesinde inişli çıkışlı bir havada iken; 2010 yılı sonrasında düzenli olarak artarak devam etmiştir.

Tablo 3: Farklı Yıllar Arasında Türk Bankacılık Sektörü Faiz Gelirleri

FAİZ GELİRLERİ						(bin TL)
Yıllar	Kredilerden Alınan Faizler	Menkul Değ. Alınan Faizler	Bankalardan Alınan Faizler	Para Piy. İşlem. Alınan Faizler	Diğer Faiz Gelirleri	Toplam
2000	7.878.525	4.019.088	2.618.057	268.121	5.941.852	20.725.643
2001	12.239.438	16.080.264	3.382.139	2.468.302	7.741.438	41.911.581
2002	11.190.047	27.539.198	1.103.475	3.437.280	1.068.494	44.338.494
2003	11.233.547	23.241.567	566.187	2.641.679	1.133.615	38.816.595
2004	16.283.596	21.358.766	622.630	1.049.468	1.094.827	40.409.287
2005	20.764.153	18.836.209	894.614	608.919	1.183.902	42.287.797
2006	28.386.037	21.630.304	1.396.132	874.500	2.104.651	54.391.624
2007	39.337.999	24.510.521	2.262.604	873.166	2.240.557	69.224.847
2008	51.913.595	27.245.978	2.485.281	786.284	1.698.657	84.129.795
2009	52.320.990	28.140.370	1.315.755	727.438	1.105.244	83.609.797
2010	47.662.187	26.063.104	1.120.049	450.241	625.354	75.920.935
2011	58.601.093	25.847.362	959.645	581.004	308.387	86.297.491
2012	77.424.993	27.279.743	991.173	1.092.378	327.753	107.116.040
2013	82.812.007	22.902.515	791.044	834.781	395.593	107.735.940
2014	104.710.072	26.455.767	1.380.721	1.808.882	430.292	134.785.734
2015	129.545.013	25.739.091	1.593.854	1.380.127	1.008.467	159.266.552
2016	157.036.757	27.630.791	1.675.524	774.460	2.191.572	189.309.104

Kaynak: TBB, 2016 Türkiye'de Bankacılık Sistemi (1959-2015)⁹, TBB, 2017 Türkiye'de Bankacılık Sistemi Banka Bazında Seçilmiş Tablolar Aralık 2016¹⁰.

⁹ [https://www.tbb.org.tr/tr/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar/--2014---turkiye%60de-bankacilik-sistemi-\(1958%E2%80%99den-itibaren\)-/2455](https://www.tbb.org.tr/tr/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar/--2014---turkiye%60de-bankacilik-sistemi-(1958%E2%80%99den-itibaren)-/2455)

¹⁰ https://www.tbb.org.tr/Content/Upload/istatistikiraporlar/tumu/2071/Banka_Bazinda_Secilmis_Tablolar-Aralik_2016.zip

2.2. FAİZ GİDERLERİ

Gelir tablosunun ikinci ana başlığı faiz giderleridir. Bankaların yabancı kaynaklar aracılığıyla sağlamış oldukları fonun karşılığında ödedikleri faizler ve yasal yükümlülüklerini yerine getirememesi halinde ödediği faizlerden oluşmaktadır. Faiz giderleri içerisinde bankanın mevduat ve mevduat dışı kaynaklarında yaşanan artışlar, faiz oranlarının yükselmesi, mevduata reel faiz verilmesi gibi faktörler, bankanın gider kalemleri içerisinde faiz giderlerinin temel gider kalemi olmasını sağlamaktadır.

Yabancı para kaynak kullanan bankaların aleyhinde gelişen kur farkı, gelir tablosunda farklı şekillerde gösterilebilmektedir. Akgüç'e (2012) göre banka, yabancı kaynak sağlamak amacıyla yabancı para kullanıyorsa, bundan doğabilecek olan kur farkı kambiyo zararı yerine finansman gideri olarak gösterilmelidir. Yerel paraya verilen faiz oranının yabancı paraya verilen faiz oranından yüksek olması durumunda, kaynak maliyeti faiz giderlerinde gösterilmediğinde bankanın net faiz geliri ve net faiz marjı olduğundan yüksek çıkacaktır. Faiz getirisi olan varlıkların finansmanında yabancı para kullanılması sebebiyle oluşacak kur farkı zararı da, gelir tablosunda faiz dışı gider ya da kambiyo işlemleri arasında gösterimi ise bankanın faiz dışı giderlerini yükseltecek ve kredi dışı sağlanan gelirlerini düşürecektir. Her ne kadar faiz getirisi sağlayan yabancı para kaynaklarının kur farkından doğan zararları faiz dışı gider veya kambiyo işlemleri arasında gösterimi dönem sonunu etkilemese de gelir tablosu analizlerini, dolayısıyla banka performansı değerlemesinde etkili olmaktadır.

Faiz giderleri Tablo 4'ten anlaşılacağı üzere beş alt kalemden oluşmaktadır. Bunlar mevduata verilen faiz gideri, kullanılan kredilere verilen faiz gideri, para piyasası işlemlerine verilen faiz gideri, ihraç edilen menkul kıymetlere verilen faiz gideri ve diğer faiz giderleridir.

Tablo 4: Gelir Tablosunda Yer Alan Faiz Giderleri Kalemleri

	Dipnot	Cari Dönem	Önceki Dönem
II. FAİZ GİDERLERİ			
1. Mevduata Verilen Faizler			
2. Kullanılan Kredilere Verilen Faizler			
3. Para Piyasası İşlemlerine Verilen Faizler			
4. İhraç Edilen Menkul Kıymetlere Verilen Faizler			
5. Diğer Faiz Giderleri			

2.2.1. Mevduata Verilen Faizler

Tasarruf mevduatı ile bunlar dışında kalan diğer TL ve döviz cinsinden mevduatlara ödenen faizleri kapsamaktadır.

Türk parası cinsinden yatırılan mevduata verilen faizler (Akgüç, 2012):

- *Bankaların mevduatı, tasarruf mevduatları, resmi ve ticari kurum mevduatları, yedi gün ihbarlı mevduat ve diğer mevduatlardır.*

Döviz cinsinden yatırılan mevduata verilen faizler ise:

- *Bankaların mevduatı, döviz tevdiat hesapları, yedi gün ihbarlı mevduatlar, kıymetli maden ve depo hesaplarıdır.*

2.2.2. Kullanılan Kredilere Verilen Faizler

Bankaların Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası aracılığıyla reeskont ya da avans işlemi yoluyla sağladığı kredilere ilişkin ödediği faizler ile yurt içinde ve yurt dışında bulunan bankalar ile başka kuruluşlar üzerinden kullandığı kredilere ödediği faizleri içermektedir. Yurt dışında kullanılmış olan kıymetli maden kredilerinin faizleri de bu kapsamdadır.

2.2.3. Para Piyasası İşlemlerine Verilen Faizler

TCMB ile Borsa İstanbul vasıtasıyla başka bankalardan alınmış borçlara istinaden ödeme yapılan Türk ve yabancı para faizleridir. Bankaların repo işlemleri kapsamında ödediği faiz giderleri de bu hesapta yer almaktadır.

2.2.4. İhraç Edilen Menkul Kıymetlere Verilen Faizler

Bankanın üçüncü kişilere TL ve YP üzerinden satılmak kaydıyla ihraç edilen menkul kıymetlere ödenen faiz giderleridir. Bankaların ihraç ettikleri menkul kıymetler: bonolar, varlığa dayalı menkul kıymetler ve tahvillerden oluşmaktadır.

2.2.5. Diğer Faiz Giderleri

Zorunlu karşılıkların eksik tesis edilmesi ve Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu kesintilerinin eksik ve gecikmeli olarak yatırılması sebebiyle ortaya çıkan cezai faizler ile diğer faiz giderleridir.

Tablo 5'te, Türkiye'de 2000-2016 yıllarında bankacılık sektöründe gerçekleşen toplam faiz giderleri rakamları yıllık bazda sunulmuştur. Faiz giderleri kalemi, sektörel çapta son yıllarda yukarı yönlü seyretmiştir.

Tablo 5: Farklı Yıllar Arasında Türk Bankacılık Sektörü Faiz Giderleri

FAİZ GİDERLERİ				(bin TL)
Yıllar	Mevduata Verilen Faizler	Kullanılan Kredilere Verilen Faizler	Diğer Faiz Giderleri	Toplam
2000	14.105.722	1.766.742	352.606	16.225.070
2001	25.923.390	1.969.392	971.108	28.863.890
2002	27.208.905	1.573.908	2.756.667	31.539.480
2003	23.716.355	1.100.019	2.744.228	27.560.602
2004	19.441.460	1.154.454	2.135.499	22.731.413
2005	20.339.658	1.718.387	1.935.034	23.993.079
2006	27.985.560	3.541.815	2.285.625	33.813.000
2007	35.245.231	4.439.071	3.792.724	43.477.026
2008	43.445.337	4.682.097	5.149.963	53.277.397
2009	34.141.858	3.710.061	3.939.709	41.791.628
2010	30.690.394	3.009.953	3.475.978	37.176.325
2011	36.854.592	3.588.896	6.496.899	46.940.387
2012	43.099.600	3.909.500	8.190.118	55.199.218
2013	38.860.090	4.229.514	7.680.135	50.769.739
2014	51.552.457	5.383.497	12.959.144	69.895.098
2015	60.402.106	6.649.364	16.176.019	76.039.063
2016	73.215.112	7.918.522	18.111.319	99.244.953

Kaynak: TBB, 2016 Türkiye'de Bankacılık Sistemi (1959-2015) , TBB, 2017 Türkiye'de Bankacılık Sistemi Banka Bazında Seçilmiş Tablolar Aralık 2016.

2.3. FAİZ DIŞI GELİRLER

Bankacılık sektöründe rekabet her geçen gün artmakta, buna sebep bankalar hem müşterilerini ellerinde tutmak hem de yeni müşteriler kazanmak amacıyla yeni ürün ve hizmet geliştirip sunmak zorunda kalmaktadır. Ancak yeni ürünlere kısmen kayıtsız kalan bankalar, pazar ve müşteri kaybı yaşamamak adına teknolojik alanda yenilikleri kullanarak elde ettikleri faiz gelirinin yanında, bir de faiz dışı gelir üreten yeni ürünler geliştirmişlerdir.

Bankaların faiz dışı gelir kaynakları hizmet ücretlerinden, sermaye piyasası faaliyetlerinden, finansal varlık alım-satımından, kredilerden ve özellikle gayri nakdi kredilerden aldıkları işlem ve komisyon ücretlerinden oluşmaktadır. Gelir tablosunda ise faiz dışı gelir kalemleri şu dört başlıktan oluşmaktadır; net ücret ve komisyon gelirleri, temettü gelirleri, ticari kâr ve diğer faiz dışı gelirler.

2.3.1. Net Ücret ve Komisyon Gelirleri

Bankaların sundukları yeni hizmetler ve mevcut ürünleri geliştirmeleri, verilen hizmet karşılığında bir ücret ve komisyon talep etmelerini sağlamıştır. Böylece ücret ve komisyon geliri, önemini arttırmış ve bankaların faaliyet gelirleri arasında yerini almıştır. Bahsi geçen ücret ve komisyonlar:

- *İskonto ve iştirah senetleri üzerinden elde edilen komisyonlar,*
- *Factoring alacaklarına istinaden kazanılan ücret ve komisyonlar,*
- *Kredilerden elde edilen ücret ve komisyonlar,*
- *Yeniden yapılandırma uygulanan ve sönüm planına dâhil edilen kredilerden elde edilen ücret ve komisyonlar,*
- *Tasfiye olunacak alacaklarla beraber zarar niteliğinde olan krediler ve diğer alacaklardan elde edilen ücret ve komisyonlar,*
- *Nakdi olmayan kredilerden alınan ücret ve komisyonlar ve bankacılık hizmetleri gelirleridir.*

2.3.2. Temettü Gelirleri

Banka ortaklarının bir arada denetlediği ortaklık etkinliklerinden sağladığı kazançtan, satışa hazır menkul kıymetlerden ve sermaye payı adı altında verilen temettülerden banka hissesine ayrılan tutar ile gerçeğe uygun değer farkı kâr veya zararına yansıtılan menkul kıymetlerden sağlanan kâr paylarından meydana gelmektedir. Akgüç'e (2007) göre bankaların iştiraklerinden, bağlı ortaklıklarından aldıkları kâr paylarının, faaliyet ya da faaliyet dışı geliri olduğu hususunda görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Bankalar iştiraklerine ve bağlı ortaklıklarına kaynak ayırdıkları ve yatırım yaptıkları için, haliyle bu kaynaktan doğan bir getiri arzulanmaktadır.

Bankalar, nakit olarak aldıkları kâr paylarının yanında hisse senedi olarak aldıkları kâr paylarını da gelirleri arasında göstermelidirler. Fakat değer artışları ve

enflasyon düzeltmelerinin de sermayeye eklenmesi durumunda alınan bedelsiz hisse senetleri, iştiraklerden ve bağılı ortaklıklardan elde edilen gelir şeklinde gelir tablosunda gösterilmemelidir.

2.3.3. Ticari Kâr

Bankaların sermaye piyasasında finansal varlık ve döviz alım-satım işlemleri yapmaları nedeniyle gelir tablosunda ticari kâr bölümü yer almaktadır. Ticari kâr; sermaye piyasası işlem kârları, kambiyo kârları ve türev finansal işlem gelirleri olmak üzere üç ayrı alt başlıktan oluşmaktadır. Bankaların ticari kârları, büyük çoğunlukla sermaye piyasası, vadeli işlem piyasası, türev ürünleri piyasası ve kambiyo işlemlerindeki gelişmelere bağılı olması sebebiyle faiz dışı gelirler içerisinde büyük bir değişkenlik ve kararsızlık göstermektedir. Ticari kârın değişkenliğini arttıran diğer bir sebep de konjonktürel bir yapıya sahip olmasıdır. Bu değişkenlik zaman zaman banka kârlılığında dalgalanmalara ve banka riskinin artmasına sebep olabilmektedir.

2.3.4. Diğer Faaliyet Gelirleri

Yukarıda sayılanların dışında kalan diğer faiz dışı gelirler ise diğer faaliyet gelirlerini oluşturmaktadır. Bunlar, depo giderleri karşılığı, hesap özeti masraf karşılığı, aktiflerin satışından elde edilen gelirler, haberleşme giderleri karşılığı, çek karnesi bedelleri, kiralama gelirleridir.

2.4. FAİZ DIŞI GİDERLER

Faiz dışı giderler, bankanın sürdürülebilirlik ilkesi için bilanço dönemi içerisinde yapmış olduğu personel giderleri, amortismanlar, karşılık giderleri, farklı işlemler neticesinde verilen ücret ve komisyonlar, kambiyo işlemlerinden doğan zararlar, sermaye piyasası zararları ve diğer işletme giderlerinden meydana gelmektedir. Gelir tablosunda üç başlık altında toplanmaktadır. Bunlar:

- *Verilen Ücret ve Komisyonlar:* Bankalar genelde yurtiçi ve yurtdışı muhabir bankalarına çek, senet, bilgilendirme, portföy yönetimi, kefalet ve garantiler gibi aldıkları hizmetler karşılığında komisyon ödemektedirler. BDDK, verilen bu ücret ve komisyonları, faaliyet gideri yerine ücret ve komisyonların netleştirilerek net ücret ve komisyon adı altında ayrı bir kalem gibi gösterilmesi hususunda düzenleme yapmıştır.

- *Ticari Zarar:* Kambiyo Zararları, Türev Finansal İşlemlerinden Zarar, Sermaye Piyasası İşlemleri Zararları.
- *Diğer Faaliyet Giderleri:* Personel Giderleri, Karşılık ve Değer Düşüklüğü Giderleri, Amortisman Gideri, Birleşme Giderleri, Olağanüstü Giderler, Diğer İşletme Giderleri.

2.5. BİLANÇO DIŞI FAALİYETLER

Mishkin'e (1998) göre aktif ve pasiflerin yönetimi, bankaların başlıca ilgi alanı olmasına karşın, sektörde yaşanan rekabetle ilişkili olarak bankacılık kesimi, kâr payını yükseltmek amacıyla bilanço dışı işlemlere yönelmişlerdir. Bankaların bilançolarında direkt olarak görülemeyen, finansal enstrümanların ticareti ve alınan harç ile satılan kredilerden sağlanan getiriler ile kâr-zarar sonucuna etki eden faaliyetlerdir. Bu tür faaliyetler, bankalar için önemini gün geçtikçe arttırmıştır.

Türk bankacılık sisteminde bilanço dışı işlemlerden sağlanan gelirler, 2000 yılı itibarıyla volatilitesi yüksek bir görünümde iken 2001 yılında yaşanan kriz ile beraber düşüşe geçmiştir. 2001 yılından sonra ise ciddi bir yükseliş söz konusu olmuştur. Bu artışın nedeni ise küreselleşmenin bir sonucu olarak uluslararası finans piyasalarının da gelişmesi olmuştur. Nitekim şirketler ve bankalar dışarıya açılmış ve başta türev finansal enstrümanlarla birlikte diğer bilanço dışı işlemler ve bu işlemlerden sağlanan gelirler de bilanço dışı faaliyetlerin artışında pay sahibi olmuşlardır. Bankaların mali tablolarına bakıldığında bilanço dışı faaliyetlerin üç ana başlık altında incelendiğini görüyoruz. Bunlar: Garanti ve Kefaletler, Taahhütler ve Türev Finansal Araçlardır.

2.5.1. Garanti ve Kefaletler

Bankalar, garanti ve kefaletler aracılığıyla, kontrata bağlanmış bir edimin yerine getirileceği hususunda üçüncü kişilere garanti vermektedirler. Her iki sözleşme de şahsi teminat sözleşmelerindedir. Bu hususta kefalet sözleşmesi, asıl borçlunun borcunu ödememesi halinde, kefilin alacaklıya karşı sözleşmede yer alan tutar kadar sorumlu olmayı üstlendiği bir sözleşmedir. Garanti sözleşmesi ise; garanti verenin, garanti alanın bir borç ilişkisine girdiği üçüncü kişinin borcunu ödememesinden doğacak zararı üstlendiği bir sözleşmedir. Bunlara örnek sözleşmeler verecek olursak:

Ticari teminat mektupları: Ticarete konu olan mal ve hizmet ödemeleri kapsamında kullanımı sağlanmaktadır.

Stand-By teminat mektupları: Bankanın, sahip olduğu müşterinin herhangi bir ödemesini yapacağı hususunda diğer kişilere vermiş olduğu, dar anlamda ise söz niteliğini taşıyan teminat mektuplarıdır.

2.5.2. Taahhütler

Taahhütler, bireyler ve işletmelerce genel iş süreçlerinde tercih edilmektedir. Banka, borçlu olan tarafa bir miktar fonu belirli bir zaman diliminde ve faizinin önceden belirlenmesi ile verilmesini onayladığı, yasa kapsamında yükümlülük tayin eden kontratlardır. Bir çeşit sigorta olan taahhüt, kullanan tarafa, konu olan iş ile ilgili kaynak güvencesi sağlamaktadır. Genel anlamda bankaya komisyon kazandıran taahhütler, nakdi bir kullanım olarak gerçekleşmesi durumunda ise bahsi geçen tutarın oluşturduğu faiz gelirini elde etmektedir. Bunun yanında taahhütler, kredi riski gibi bir faktör içerdiğinden dolayı daha çok kredi notu yüksek olan ve banka tarafınca itibarlı müşterilerine kullanılmaktadır. (Aydın, 2000). Borç alan taraf, fonun fiilen alınacağı tarihi belirleme opsiyonuna sahiptir.

2.5.3. Türev Finansal Araçlar

Mali piyasalar işlemlerin çeşitlerine bağlı olarak spot piyasa ve türev piyasa (vadeli ürünler) olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Spot piyasada ödemeler ürünün teslim edildiği sırada gerçekleşmektedir. Türev piyasada da ödemenin ve teslimatın gerçekleştirilmesi genelde gelecek bir tarihte ve belli koşullara dayandırılarak gerçekleştirilir. Spot piyasada sunulan ürünlerden yola çıkılarak geliştirilen finansal araçlara türev ürünler adı verilmektedir.

Türev ürünler, değerleri bazı temel varlıklara (hisse senetleri, tahviller, yabancı para, faiz) bağlı olan finansal ürünlerdir. Bu ürünlerin sağlamış oldukları en önemli fayda, konu olan varlıkta ileride oluşabilecek riskler için önceden bir fiyatın belirlenmesidir. Böylece bu araçlar, ileride gerçekleşebilecek risklerin yönetilmesi ve kontrol altına alınabilmesi için önemli bir sigortalama faaliyetini üstlenmektedir.

Türev ürünler: forward, futures, swap ve opsiyon olmak üzere dört farklı şekilde gerçekleştirilmektedir.

Forward sözleşmeleri: Tarafların anlaşarak belirledikleri ileri bir tarihte, fiyatı belirlenmiş bir para, mal veya menkul kıymetin ticaretinin yapıldığı kontrat sözleşmesi olarak tanımlanmaktadır. Standarda bağlanmış bir forward sözleşmesi yoktur. Esnek

olmakla birlikte likit varlık özelliği taşımamaktadırlar. Sözleşmenin yapılacağı yer hususunda bir sınırlama yoktur, teslim zorunluluğu vardır, günlük hesaplaşma yoktur. Tezgahüstü piyasalarda işlem görür. (*Yabancı Para Forward Kontratları, Faiz Forward İşlemleri*).

Futures sözleşmeleri: Forward sözleşmeleri ile aynı doğrultuda tanımlanabilir. Ancak aralarında bir takım farklar vardır. Futures kontratların bazı farklılıkları, formal piyasalarda işleme alınması, alım-satıma tabi olan ürünlerin vade, kalite ve miktarlarda belirli bir standardı yakalamış olmasıdır, vade sonu tarihi gelmeden satışın gerçekleştirilebilmesi, karşılıklı sorumluluk yerine taraflar Takasbank'a karşı sorumludurlar (*Emtia Futures, Finansal Futures*).

Swap sözleşmeleri: Swap, kelime olarak takas anlamını taşımakta iken, genel anlam olarak da iki taraf arasındaki ödemeleri, evvelden belirlenen kurallara uymak kaydıyla değiştirmeleri olarak tanımlanmaktadır (*Faiz Swapı, Para(Döviz) Swapı, Mal Swapı, Varlık Swapı*).

Opsiyon sözleşmeleri: Opsiyon sözleşmesini elinde bulunduran yatırımcı, bir varlığı, ileri bir tarihte ya da öncesinde, belirli bir fiyattan alma veya satma hakkını elinde bulunduran gerçek ya da tüzel kişidir. Borsalarda ve tezgahüstü piyasalarda işlem görürler (*Alım (Call) Opsiyonu, Satım (Put) Opsiyonu*).

BÖLÜM III

3. TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNDE FAİZ MARJLARININ BELİRLEYİCİLERİ ÜZERİNE EKONOMETRİK BİR ANALİZ

3.1. LİTERATÜR TARAMASI

3.1.1. Ulusal Literatürde Yapılan Çalışmalar

Kansoy (2012), 2001-2012 yıllarını kapsayan dönem için Türk bankacılık sektöründe net faiz marjının belirleyicilerini (bankaya özgü, sektöre özgü ve makro-ekonomik faktörler) bankaların sahiplik yapısını göz önüne alarak araştırmıştır. Çalışmada panel veri analiz tekniği kullanılmış olup, bankalara ait veriler çeyreklik dönemleri kapsamaktadır. Yapılan analiz sonucuna göre faiz marjının en önemli belirleyicileri: kredi riski, faaliyet harcamaları ve faaliyet çeşitliliği değişkenleridir. Bununla beraber, fiyat istikrarı ve verimlilik gibi değişkenler bankaların net faiz marjı üzerinde negatif etkiye sahiptir. Banka büyüklüğü, kredi riski, piyasa yoğunluğu ve enflasyon gibi değişkenlerin net faiz marjı üzerindeki etkisi bankaların sahiplik yapısına (özel bankalar, devlet kontrolündeki bankalar ve yabancı bankalar) göre değişiklik gösterdiği gözlemlenmiştir. Ayrıca çalışmada örtük faiz ödemeleri, faaliyet çeşitliliği ve faaliyet harcamaları gibi değişkenlerin net faiz marjı üzerindeki etkisinin bankaların sahiplik yapısından bağımsız olduğu rapor edilmiştir.

2003-2014 yıllarını kapsayan dönemde mevduat bankalarının çeyreklik verileri kullanarak Türk bankacılık sektöründe net faiz marjını etkileyen bankaya özgü ve makro-ekonomik faktörler **Yüksel ve Zengin (2017)** tarafından MARS yöntemi kullanılarak araştırılmıştır. Yazarlar çalışmanın sonucunda: banka büyüklüğü, faiz dışı gelirler, takipteki krediler oranı ve döviz kuru volatilitesi gibi değişkenlerin mevduat bankalarının faiz marjını negatif yönde etkilediğini tespit etmişlerdir. Diğer bir deyişle, yukarıda bahsi geçen değişkenlerdeki artışlar mevduat bankalarının faiz marjlarını anlamlı bir şekilde azaltmaktadır.

2002-2013 yıllarını kapsayan dönemde 2007-2008 küresel finansal kriz öncesi ve sonrasında Türk mevduat bankalarının performansı **Us (2015)** tarafından panel veri analiz tekniği kullanılarak incelenmiştir. Çalışmada altı farklı performans ölçüsü (öz kaynak/toplam varlıklar, takipteki krediler, likidite düzeyi, varlıkların karlılığı, mevduat düzeyi ve net faiz marjı) kullanılmıştır. Net faiz marjının bağımlı değişken olduğu regresyon analizi sonuçlarına göre, tüm dönem incelendiğinde ekonomik büyüme, verimsizlik oranı, banka kuruluş yılı gibi değişkenlerin mevduat bankalarının faiz marjlarını anlamlı bir şekilde etkilediği tespit edilmiştir. Analiz sonuçları küresel finansal kriz öncesi örneklem için incelendiğinde, enflasyon oranı, politika faiz oranı, TL rezervlerin toplam aktiflere oranı ve verimsizlik rasyosunun faiz marjlarını anlamlı bir biçimde etkilediği, tahmin sonuçları kriz sonrası dönem açısından değerlendirildiğinde ise sadece banka verimsizlik oranının faiz marjlarını istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde etkilediği belirlenmiştir.

1995-2009 yılları arasında Türk bankacılık sektöründe faaliyette bulunan mevduat bankalarının karlılık performanslarını belirleyen bankaya özgü ve ekonomik değişkenler **Taşkın (2011)** tarafından rassal etkiler tahmincisi kullanılarak araştırılmıştır. Bağımlı değişken olarak bankaların net faiz marjının modellendiği regresyon denkleminde elde edilen ampirik sonuçlar bilanço dışı faaliyet oranı, kredi oranı, yabancı sahipliği kukla değişkeni, banka büyüklüğü ve 2001 krizi kukla değişkeni gibi değişkenlerin bankaların faiz marjı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkilere sahip olduğunu göstermektedir. Diğer bir deyişle, çalışmada bilanço dışı faaliyet oranı, kredi oranı, yabancı sahipliği ve kriz kukla değişkenlerinin bankaların faiz marjlarını pozitif yönde etkilediği, bununla beraber banka büyüklüğü ve kredi oranının banka faiz marjlarını azalttığı rapor edilmiştir.

Reis, Kılıç ve Buğan (2016) çalışmalarında panel veri analizini kullanarak 2009-2013 dönemi için hisse senetleri Borsa İstanbul'da işlem gören 14 bankanın performansını etkileyen içsel ve dışsal değişkenleri analiz etmişlerdir. Yazarlar çalışmalarında varlık karlılığı ve net faiz marjı değişkenlerini performans değişkenleri olarak kullanmışlardır. Performans modelinde kullanılan açıklayıcı değişkenler ise sırasıyla kaldıraç oranı, likidite düzeyi, faaliyet giderleri, kredi/mevduat rasyosu, enflasyon, piyasa kapitalizasyonu ve gayri safi yurtiçi hâsıladır. Çalışmada kaldıraç rasyosu, kredi/mevduat rasyosu, piyasa kapitalizasyonu ve gayri safi yurtiçi hâsıla gibi değişkenler ile bankaların faiz marjları arasında istatistiksel olarak negatif ilişkiler olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

1986-2000 yılları arasında Türk bankalarına ilişkin 177 gözlemin kullanıldığı çalışmada, **Kaya (2001)** bankaların faiz marjlarını etkileyen faktörleri en küçük kareler yöntemi ile araştırmıştır. Çalışmada bankaların faiz marjları; toplam aktifler/M2, vergi, resim, harç ve primler/toplam aktifler, gecikmeli faiz marjı, trend ve 1994 krizini temsil eden kukla değişkeninden anlamlı bir şekilde etkilendiği tespit edilmiştir. Bununla beraber, çalışmada menkul değerler cüzdanı ve makroekonomik risk değişkenlerinin banka faiz marjları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olmadığı rapor edilmiştir.

3.1.2. Uluslararası Literatürde Yapılan Çalışmalar

Fungacova ve Poghosyan (2011), 1999-2007 yıllarını kapsayan dönemde Rus bankacılık sisteminde net faiz marjını etkileyen değişkenleri sabit etkiler panel veri tahmincisi kullanarak kapsamlı bir biçimde analiz etmişlerdir. Tahmin sonuçları göstermektedir ki piyasa yapısı, likidite riski, kredi riski ve operasyonların büyüklüğü gibi literatürde sıklıkla kullanılan faiz marjı belirleyicilerini bankaların sahiplik yapılarına göre değişmektedir. Bununla beraber, faaliyet maliyetleri ve riskten kaçınma değişkenlerinin net faiz marjı üzerindeki etkisinin banka mülkiyet grupları açısından benzer olduğu çalışmanın bir diğer sonucudur. Sonuç olarak yazarlar net faiz marjını etkileyen faktörlerin analizinde bankaların sahiplik yapılarının büyük önem taşıdığına işaret etmişlerdir.

Khediri ve Khedhiri (2011), 1996-2005 döneminde hisseleri borsada işlem gören 10 Tunus bankasının gözlemlerinden oluşan bir data seti kullanarak ticari bankaların net faiz marjını etkileyen içsel faktörleri ampirik olarak araştırmışlardır. Çalışmada geleneksel panel veri analiz tekniklerinden sabit ve tesadüfi etkiler tahmincileri kullanılmıştır. Panel veri analizlerinden elde edilen sonuçlar faaliyet maliyetleri ve banka sermayesinin net faiz marjını olumlu şekilde etkilediğini, bununla beraber fırsat maliyeti ve örtük faiz ödemeleri gibi değişkenlerin ise faiz marjlarıyla negatif yönde ilişkili olduğunu göstermektedir.

2000 ve 2010 yılları arasında Fiji’de çeşitli panel veri tahmin teknikleri kullanan **Gounder ve Sharma (2012)** bankaların net faiz marjlarını etkileyen bankaya özgü faktörleri belirlemeye çalışmışlardır. Elde edilen bulgular, bankaların net faiz marjlarının; örtük faiz ödemeleri, faaliyet maliyetleri, kredi riski ve piyasa riski

değişkenlerinden pozitif yönde etkilendiğini, ancak yönetimin kalitesi ve likidite riski değişkenlerinden ise negatif yönde etkilendiğini göstermektedir.

Dumičić ve Rizdak (2012), 1999-2010 döneminde Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde faaliyette bulunan bankaların bir örneklemini temel alarak bankalara özgü, bankacılık piyasasına özgü değişkenler ve makroekonomik göstergeler ile bankaların net faiz gelirleri arasındaki ilişkiyi dinamik panel tahmincileri kullanarak incelemiştir. Çalışmada net faiz marjının belirleyicilerini tahmin etmek için kullanılan iki aşamalı sistem genelleştirilmiş momentler metodu sonuçları göstermiştir ki, 2008'den önce, net faiz marjları esasen güçlü sermaye girişi ve istikrarlı makroekonomik ortam nedeniyle gerilemiştir. Kriz döneminde, makroekonomik risklerin artması ve sermaye girişlerinin azaltılması ile birlikte hükümet borçlarındaki artışlar banka faiz marjlarını artırırken; düşük kredi talebi, yüksek sermaye girişi ve takipteki kredilerin payının artması faiz marjlarının anlamlı bir şekilde azalmasına neden olmaktadır. Sonuçlar aynı zamanda verimlilik değişkenindeki artışların marjları azalttığına işaret etmektedir.

Amuakwa-Mensah ve Marbuah (2015), çalışmalarında Gana bankacılık sektöründe net faiz marjının belirleyicilerini ve küresel finansal krizin net faiz marjını (NIM) açıklama rolünü araştırmışlardır. Çalışmada öncelikle Gana bankacılık sektöründe 2007-2009 mali krizi sırasında net faiz marjlarında belirgin bir düşüş ve kötü borç büyümesinde ise bir artış gözlemlenmiştir. Bu sonucun yanı sıra, çalışmada kredi riskinin tanımına bağlı olarak, net faiz marjının belirleyicilerinin büyüklüğü ve önemi bakımından marjinal farklılıklar gözlemlenmiştir. Genel olarak, çalışmada net faiz marjı; bankaya özgü, endüstriye özgü ve makroekonomik faktörler ile açıklanmaktadır. Daha açık bir ifadeyle, riskten kaçınma, faaliyet maliyetleri, enflasyon ve geçen yılın GSYİH büyümesi faiz marjlarını açıklayan en önemli belirleyicilerdendir.

Maudos ve Solis (2009), 1993-2005 yılları arasında bankaların faiz marjlarının belirleyicilerini incelemek amacıyla, Meksika bankacılık sektöründe faaliyet gösteren 43 mevduat bankasının verilerini kullanmaktadır. Dinamik sistem genelleştirilmiş momentler ve sabit etkiler tahmincilerinden elde edilen sonuçlar, faiz marjlarını pozitif yönde etkileyen ortalama faaliyet maliyetleri ve pazar gücünün yüksek düzeyde faiz marjlarının en önemli belirleyicileri olduğunu göstermektedir.

Garza-Garcia (2010), 2001-2008 dönemine ilişkin bazı gelişmiş ekonomilerin (İspanya, Yeni Zelanda Avustralya, İngiltere, Kanada ve ABD) ve gelişmekte olan

ekonomilerin (Peru Kolombiya, Polonya, Macaristan, Slovakya, Meksika, Çek Cumhuriyeti ve Brezilya) bankacılık sektöründe bankaya özgü ve makroekonomik değişkenlerin ticari bankaların faiz marjı üzerinde anlamlı bir etkisinin olup olmadığını analiz etmişlerdir. Çalışmada faiz marjı denkleminin parametrelerini tahmin etmek için değişkenlerin içselliğini de dikkate alan panel iki aşamalı sistem genelleştirilmiş momentler yöntemi kullanılmıştır. Gelişmiş ülkeler için kurulan regresyon denkleminde elde edilen tahmin sonuçları göstermektedir ki ticari bankaların faiz marjlarının çoğunlukla bankanın büyüklüğü, banka sermayesi, faaliyet maliyetleri, faiz volatilitesi, ekonomik büyüme oranı, enflasyon oranı ve vergilerden etkilendiğini göstermektedir. Gelişmekte olan ekonomiler için kurulan regresyon eşitliğinden elde edilen tahmin sonuçları ise mevduat bankalarının faiz marjlarını etkileyen önemli değişkenlerin sırasıyla vergi düzeyi, sermaye yeterlilik oranı, likidite tutmanın maliyeti, gecikmeli faiz marjı, kredi riski, örtük faiz ödemeleri ve yönetim etkinliği olduğunu göstermektedir.

Leykun (2016) 2005-2014 yıllarını içeren yıllarda Etiyopya bankacılık sektöründe ticari bankaların net faiz marjlarını açıklayan değişkenleri araştırmıştır. Ekonometrik sonuçlara göre ticari bankaların faiz marjlarını etkileyen en önemli değişkenlerin sırasıyla bankaların riskten kaçınma derecesini temsil eden sermaye yeterlilik oranı, kredi kayıpları karşılığı ile temsil edilen kredi riski, operasyonel etkinliği temsil eden faaliyet maliyetleri, rekabet düzeyi (Lerner index) ve büyüme oranı olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada belirtilen bu değişkenlerin tamamı net faiz marjlarını pozitif yönde etkilemektedir. Diğer bir deyişle, bu değişkenlerdeki artışlar faiz marjlarını arttırmaktadır. Çalışmanın bir diğer sonucu da yoğunlaşma oranının yüksek olması piyasada rekabetin azalmasına dolayısıyla da net faiz marjlarının yükselmesine yol açmaktadır.

Nassar; Martinez, & Pineda (2014), Honduras bankacılık sisteminde 1998-2013 dönemine ilişkin 17 ticari bankanın panel verilerini panele göre düzeltilmiş standart hatalar (Panel-Corrected Standard Errors) tahmincisi kullanarak faiz marjlarını açıklayan bankaya özgü ve makro faktörleri tespit etmeye çalışmışlardır. Çalışmanın ekonometrik bulguları faaliyet maliyetleri, fonlama riski, likidite pozisyonu, kredi riski, enflasyon oranı ve yabancı bankaların bağlı ortaklıklarını temsil eden kukla değişkeninin banka faiz marjlarını pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde etkilediğini ortaya koymaktadır. Bununla beraber, çalışmada bankacılık sektöründeki yoğunlaşmayı temsil eden Herfindahl-Hirschman endeksinin faiz marjlarının

azalmasına neden olduğu rapor edilmiştir. Sonuçta yazarlara göre, banka faaliyet maliyetleri Honduras'ta faaliyet gösteren bankaların faiz marjlarını etkileyen en önemli faktördür.

Plakalović ve Alihodžić (2015), 2008-2013 yılları arasında Bosna-Hersek bankacılık sistemi için bankaların faiz marjlarını etkileyen belirli mikroekonomik ve makroekonomik faktörlerini panel veri analiz tekniği yardımıyla analiz etmişlerdir. Regresyon analizinin sonuçlarına göre, yüksek işletme maliyeti-toplam kazanım varlık oranı ve yüksek enflasyon oranı bankaların NIM'lerini belirgin şekilde artırmaya devam ederken, likidite seviyesindeki bir artış NIM'lerin önemli ölçüde azalmasına neden olmaktadır.

3.2. EKONOMETRİK ANALİZ

3.2.1. Araştırmanın Veri Seti ve Sınırları

Bu çalışmada 2005 yılının ilk çeyreğinden 2016 yılının üçüncü çeyreğine kadar 46 dönem içinde hisseleri Borsa İstanbul'da işlem gören 13 bankanın finansal değişkenlerinden yararlanarak net faiz marjını etkileyen faktörlerin araştırılması amaçlanmıştır. Bu amaçla, örneklemimizi oluşturan bankaların bilanço ve gelir tablosu verileri Finnet veri tabanından temin edilmiştir. Bununla beraber, örneklemeden mevduat kabul etmeyen bankalar çıkarılmış olup, çalışmaya dâhil edilen bankaların listesi Tablo 6'da verilmiştir. Ayrıca, bankalara ilişkin veriler dengeli panel veri özelliği göstermektedir.

Tablo 6: Çalışmaya Dâhil Edilen Bankalar

Banka İsimleri	Banka Kodları
Akbank T.A.Ş.	AKBNK
Alternatif Bank A.Ş.	ALNTF
Denizbank A.Ş.	DENIZ
Finansbank A.Ş.	FINBN
Fortisbank A.Ş.	FORTS
Şekerbank T.A.Ş.	SKBNK
ICBC Turkey A.Ş.	ICBCT
Türk Ekonomi Bankası A.Ş.	TEBNK

Türkiye İş Bankası A.Ş.	ISATR
Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.	YKBNK
Türkiye Halk Bankası A.Ş.	HALKB
Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.	VAKBN
Türkiye Garanti Bankası A.Ş.	GARAN

3.2.2. Araştırmada Kullanılan Model

Bankaların faiz marjlarını etkileyen faktörleri konu alan önceki akademik çalışmalar (Nassar vd., 2014; Khediri ve Khedhiri, 2011; Fungacova ve Poghosyan, 2011; Reis vd., 2016; Taşkın, 2011; Kansoy, 2012) göz önüne alınarak bu çalışmada kullanılacak model aşağıdaki gibi oluşturulmuştur:

$$\begin{aligned} \text{NFG}_{it} = & \alpha_0 + \beta_0 \text{BÜY}_{it} + \beta_1 \text{SER}_{it} + \beta_2 \text{LİK}_{it} + \beta_3 \text{MEV}_{it} + \beta_4 \text{İM}_{it} + \beta_5 \text{TK}_{it} \\ & + \beta_6 \text{FDG}_{it} + \beta_7 \text{KRİZ}_t + \mu_i + \epsilon_{it} \end{aligned} \quad (1)$$

Yukarıdaki model spesifikasyonunda NFG_{it} i bankasının t zamanında gözlemlenen net faiz marjının toplam varlıklara oranı şeklinde ifade edilen net faiz marjı değişkenidir. α_0 sabit terimdir. μ_i bankalara özgü gözlenemeyen etkileri temsil ederken, ϵ_{it} ortalaması sıfır, varyansı sabit ve normal dağılıma sahip olan hata terimini göstermektedir. Eşitlik 1’de ifade edilen net faiz marjı modelinde α_0 ve $\beta_0, \beta_1, \beta_2, \beta_3, \beta_4, \beta_5, \beta_6$ ve β_7 tahmin edilecek parametrelerdir.

Kurulan modelin tahmin aşamasına geçilmeden önce, hem literatür araştırması hem de edinilen diğer bilgiler ışığında faiz marjı ile açıklayıcı değişkenler arasındaki ilişkiler hakkında bazı öngörülerde bulunmak gerekirse: bankaya özgü içsel faktörler içerisinde faiz dışı gelirler değişkeni hariç diğer tüm değişkenlerin bankanın net faiz gelirleri üzerinde pozitif etkilerinin olması, yani NFG’yi artırması beklenmektedir. Bankaların elde etmiş olduğu faiz dışı gelirlerin temel kaynağını döviz gelirleri oluşturmaktadır. Net faiz gelirlerinin düşük oranlarda gerçekleşmesi durumunda bankalar, faiz dışı kaynaklardan gelir elde etmeye çalışmaktadırlar. Bu sebepten dolayı net faiz geliri ile faiz dışı gelirler arasındaki ilişkinin negatif olması beklenmektedir. Analizde kullanılan bağımlı değişken ile bankaya özgü finansal değişkenlere ait semboller ve tanımlar Tablo 7’de, özet istatistikler ise Tablo 8’de rapor edilmiştir.

Tablo 7: Değişkenlerin Tanımlaması

Değişkenler	Sembol	Tanım
Panel A: Bağımlı Değişken		
Net Faiz Geliri	NFG	Faiz gelirleri-faiz giderleri/toplam varlıklar
Panel B: Bankaya Özgü Değişkenler		
Büyüklik	BÜY	Toplam varlıkların doğal logaritması
Sermaye	SER	Özkaynaklar/toplam varlıklar
Likidite	LİK	Likit varlıklar/toplam varlıklar
Mevduat	MEV	Toplam mevduatlar/toplam varlıklar
İşlem maliyetleri	İM	Faaliyet maliyetleri/toplam krediler
Takipteki krediler	TK	Takipteki krediler(brüt) / toplam kredi ve alacaklar
Faiz dışı gelirler	FDG	Faiz dışı gelirler/toplam varlıklar
Panel C: Kriz Kontrol Değişkeni		
Finansal Kriz	KRİZ	1: 2008 ve 2009 yıllarına ait tüm çeyrekler 0: Diğer yıllara ait çeyrekler

Faiz marjı modeline dâhil edilen bağımlı ve açıklayıcı değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler Tablo 8’de sunulmuştur. Bu tabloda ilgili değişkenlere ait serilerin ortalaması, ortancası, standart sapması, en düşük ve en yüksek değerleri verilmiştir. Örneklem kapsamındaki bankaların net faiz gelirlerinin en düşük değeri %0.71 ve en yüksek değeri %9.3 olup, bu serinin ortalaması %2.8, ortancası ise %2.6’dır. Bu değişkenin standart sapması dikkate alındığında, ilgili seri için değişkenliğin çok fazla olmadığı gözlenmektedir (Ortalama değer > Standart sapma). Banka düzeyinde diğer değişkenlerde analiz edildiğinde: banka büyüklüğü, banka sermayesi, likidite, mevduat düzeyi, işlem maliyetleri, takipteki krediler, faiz dışı gelirler ve kriz kukla değişkenlerine ait serilerin de ortalamalarının, ilgili standart sapma değerlerinden büyük olması nedeniyle bu serilerdeki değişkenliğin de önemli seviyede olmadığı sonucuna varılmaktadır.

Tablo 8: Değişkenlere İlişkin Özet İstatistikler

Değişken	Gözlem	Ortalama	Ortanca	SD	Min.	Max.
NFG (%)	573	.0280	.0260	.0147	.0071	.0931
BÜY	573	10.5021	10.6454	.6025	9.0744	11.4598
SER (%)	573	.1163	.1137	.0258	.0573	.2423
LİK (%)	573	.3366	.3227	.0913	.0702	.7303
MEV (%)	573	.6122	.6078	.0724	.3350	.8047
İM (%)	573	.0203	.0181	.0134	.0042	.1445
TK (%)	573	.0440	.0392	.0290	.0058	.2712
FDG	573	.1684	.1690	.0630	-.1048	.4123
(%)						
KRİZ	573	.1815	0	.3858	0	1

Not. Değişkenlerin tanımı için Tablo 7'ye bakınız.

Analizde kullanılan değişkenlere ilişkin VIF analizi sonuçlarının yanı sıra Pearson korelasyon sonuçları Tablo 9'da rapor edilmiştir. Pearson korelasyon matrisi sonuçları göstermektedir ki faiz marjı ile banka sermayesi, mevduat oranı, işlem maliyetleri, takipteki krediler, faiz dışı gelirler ve kriz kukla değişkeni arasında anlamlı korelasyonlar bulunmaktadır. Korelasyon matrisinde gözlemlenen en büyük korelasyon katsayısı faiz marjı ile işlem maliyetleri arasında olup, söz konusu katsayı %72'dir. Korelasyon katsayılarının analizi değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı sorunu olmadığına işaret etmektedir. Bununla beraber, değişkenlere ilişkin hesaplanan VIF (Varyans Büyütme Faktörü) değerleri de kurulan modelde çoklu doğrusal bağlantı olmadığını desteklemektedir. VIF değerleri 1.07 ile 1.18 arasında değişmektedir.

Tablo 9: Korelasyon Matrisi ve VIF Sonuçları

Değişkenler	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	VIF
NFG (I)	1									
BÜY (II)	0.03	1								1.18
SER (III)	0.09**	-0.25*	1							1.10
LİK (IV)	-0.002	0.05	-0.04	1						1.14

MEV (V)	0.18*	-0.19*	0.05	0.02	1					1.07
İM (VI)	0.72*	0.02	0.10**	-0.07	0.15*	1				1.07
TK (VII)	0.13*	-0.24*	0.05	-0.16*	0.09**	0.06	1			1.18
FDG (VIII)	-0.14*	0.07	0.07	0.22*	0.007	0.07	-0.19*	1		1.15
KRİZ (IX)	0.22*	-0.10**	0.10**	0.13*	0.05	0.10**	0.23*	-0.16*	1	1.15

Not. * ve ** korelasyon katsayısının %1 ve %5 önem düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğunu gösterir. Değişkenlerin tanımı için Tablo 7'ye bakınız.

Çalışmada öncelikle analizde kullanılacak değişkenlerin durağan olup olmadıkları panel birim kök testleri ile araştırılmıştır. Analiz sonuçları incelendiğinde banka büyüklüğü, mevduat düzeyi ve takipteki krediler serilerinin düzeyde durağan olmadıkları (birim kök taşıdıkları) görülmektedir. Bu değişkenlerin birinci farkları alınıp seriler durağanlaştırılmıştır. Dolayısıyla, analizde söz konusu değişkenlerin durağanlaştırılmış halleri kullanılmıştır.

3.2.3. Analiz Yöntemi

Bu çalışmada net faiz marjını etkileyen faktörleri belirlemek amacıyla klasik panel veri analiz yöntemlerinden Havuzlanmış En Küçük Kareler (EKK), Tesadüfi Etkiler (TE) ve Sabit Etkiler (SE) panel veri yöntemleri kullanılmıştır. Burada belirtmek gerekir ki hem Havuzlanmış EKK yöntemi hem de TE yöntemi, açıklayıcı değişkenlerle bankalara özgü gözlenemeyen etkiler (birim etkiler) arasında herhangi bir korelasyon olmadığı varsayımına dayanmaktadır. Bu varsayımın geçerli olması durumunda her iki tahminci de sapmasız ve tutarlı parametre tahminleri vermektedir. Ancak söz konusu etkilerin varlığında ve açıklayıcı değişkenleri etkilemesi durumunda, yani bankaların gözlenemeyen etkileri ile regresyon modeline dahil edilen açıklayıcı değişkenler arasında bir ilişki (korelasyon) olması durumunda her iki tahminci de sapmalı sonuçlar vermektedir. Bu durumda SE yöntemi daha güvenilir sonuçlar üretmektedir. Diğer bir deyişle SE tahmincisi açıklayıcı değişkenlerin içsellik durumunu dikkate aldığından daha tutarlı parametre tahminleri yapmaktadır. Bununla beraber, belirlediğimiz faiz marjı modelinin tahmin edilmesinde en uygun tahminciyi seçmek amacıyla sırasıyla F testi, Breusch-Pagan (1980) testi ve Hausman (1978) testi

yapılmıştır. Bu testlere ilişkin sonuçlar ilgili tahmin sonuçlarının alt kısmında rapor edilmiştir. Ayrıca, kurulan modellerde otokorelasyon, değişen varyans ve yatay kesit bağımlılığı sınamaları da yapılmış olup, parametrelerin t-rasyolarının hesaplanmasında robust (sağlam) standart hatalar kullanılmıştır.

3.2.4. Panel Veri Analiz Sonuçları

Bu çalışmanın amacı Türk bankalarının net faiz marjının belirleyicilerini analiz etmektir. Bu amaçla yukarıda ifade edildiği gibi faiz marjı modelinin tahmin edilmesinde klasik panel veri analiz yöntemleri kullanılmıştır. Havuzlanmış en küçük kareler (EKK) metoduna ilişkin sonuçlar Tablo 10'da rapor edilmiştir. Havuzlanmış EKK tahmincisinden elde edilen bulgulara göre, banka büyüklüğünü temsil eden (BÜY) değişkeni ve banka sermayesi (SER) değişkeni ile NFG arasında istatistiksel olarak herhangi bir önem düzeyinde anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. EKK sonuçlarına göre, likidite riski (LİK) ve mevduat oranı (SER) değişkenlerinin NFG değişkenini %10 önem seviyesinde pozitif ve anlamlı bir şekilde etkilediği görülmektedir. Takipteki krediler (TK) değişkeninin NFG üzerindeki etkisi negatif olup bu etki %5 önem düzeyinde anlamlıdır. Havuzlanmış EKK sonuçları, işlem maliyetleri (İM) ve kriz (KRİZ) değişkenlerinin NFG üzerinde %1 önem seviyesinde pozitif ve anlamlı etkisinin olduğunu; faiz dışı gelirlerin (FDG) ise NFG üzerinde negatif ve %1 önem seviyesinde anlamlı bir şekilde etkilediğini göstermektedir.

Tablo 10: Faiz Marjının Belirleyicileri (Havuzlanmış EKK modeli)

Bağımsız değişkenler	Bağımlı değişken: Net faiz marjı			
	Katsayı	Standart hata	t-oranı	Olasılık
Sabit	-.007585	.0242955	-0.31	0.760
BÜY	.0005543	.0019958	0.28	0.786
SER	.0286376	.0431234	0.66	0.519
LİK	.0120668	.0061397	1.97	0.073
MEV	.0248958	.0132887	1.87	0.086
İM	.8364772	.2103768	3.98	0.002
TK	-.0495982	.0226461	-2.19	0.049
FDG	-.0495289	.0093644	-5.29	0.000
KRİZ	.0037052	.0011527	3.21	0.007
F-istatistiği	46.15***			

R ²	0.6018
Düzeltilmiş R ²	.5962
RMSE istatistiği	.00936
BPCW değişen varyans istatistiği	1162.41***
Wooldridge otokorelasyon istatistiği	18.465***
Gözlem sayısı	573
Banka sayısı	13

Not. BPCW (Breusch-Pagan/Cook-Weisberg), değişen varyans testinde boş hipotez değişen varyans yoktur. Otokorelasyon testinde boş hipotez otokorelasyon yoktur. Değişenlerin tanımı için Tablo 7'ye bakınız. *** katsayıların %1 önem seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir.

Bankaların faiz marjlarının belirleyicilerine ilişkin Tesadüfi Etkiler (TE) sonuçları Tablo 11'de sunulmuştur. Tahmin sonuçları incelendiğinde tüm değişkenlerin anlamlı olduğu göze çarpmaktadır. Faiz dışı gelirleri temsil eden FDG değişkeni hariç olmak üzere geriye kalan tüm değişkenlerle NFG arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif ilişkiler mevcuttur. Faiz dışı gelirler ile faiz marjı arasında ise istatistiksel olarak anlamlı ancak negatif bir ilişki tespit edilmiştir.

Tablo 11: Faiz Marjının Belirleyicileri (Tesadüfi Etkiler modeli)

Bağımsız değişkenler	Bağımlı değişken: Net faiz marjı			
	Katsayı	Standart hata	t-oranı	Olasılık
Sabit	.0011851	.0033397	0.35	0.723
BÜY	.0458788	.0207323	2.21	0.027
SER	.1117329	.043453	2.57	0.010
LİK	.0098223	.0048328	2.03	0.042
MEV	.0275188	.0136813	2.01	0.044
İM	.8559092	.2231521	3.84	0.000
TK	.0973994	.055531	1.75	0.079
FDG	-.0512216	.0099012	-5.17	0.000
KRİZ	.0033904	.0012889	2.63	0.009
Wald χ^2 istatistiği	600.51***			
R ²	0.5915			

Değişen varyans (Levene, Brown ve Forsythe) test istatistikleri	
W0	5.4120***
W50	4.6943***
W10	5.0340***
Breusch-Pagan LM testi	182.01***
Baltagi-Wu LBI otokorelasyon istatistiği	1.4252**
Pesaran yatay kesit bağımlılığı istatistiği	26.703***
Gözlem sayısı	573
Banka sayısı	13

Not. Yatay kesit bağımlılığı testinde boş hipotez yatay kesit bağımlılığı yoktur *** katsayıların %1 önem seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Değişenlerin tanımı için Tablo 7'ye bakınız.

Tablo 12'de bankaların gözlenemeyen etkileri (birim etkiler) ile açıklayıcı değişkenler arasında korelasyona (içsellğe) izin veren Sabit Etkiler (SE) tahmincisinden elde edilen sonuçlar rapor edilmiştir. SE tahmin sonuçlarına göre sermaye (SER) ve işlem maliyetleri (İM) ile faiz marjı arasında %1 önem seviyesinde pozitif ve anlamlı, faiz dışı gelirler (FDG) ile faiz marjı arasında ise %1 önem seviyesinde negatif ve anlamlı bir sonuç elde edilmiştir. Büyüklük (BÜY), kriz (KRİZ) değişkenleri ve mevduat (MEV) değişkeni ile faiz marjı arasında sırasıyla %5 ve %10 önem seviyesinde pozitif ve anlamlı sonuçlar elde edilmiştir. Bulgulara göre likidite riski (LİK) ve takipteki krediler (TK) ile faiz marjı arasında da pozitif ilişkiler olduğu, ancak istatistiksel olarak anlamlı olmadıkları tespit edilmiştir.

Geleneksel panel veri tahmincilerinden hangi tahmincinin en uygun tahminci olduğuna F-testi, Breusch-Pagan LM testi ve Hausman spesifikasyon testi sonuçlarına bağlı olarak karar verilmiştir. Bu sonuçlara göre faiz marjı modelinin tahmin edilmesinde SE panel tahmincisi en makul tahmincidir. Ancak SE modelinde otokorelasyon, değişen varyans ve yatay kesit bağımlılığı sorunları ile karşılaşıldığından dolayı, bu sorunların üstesinden gelebilmek amacıyla Beck ve Katz (1995) tarafından geliştirilen 'PCSE' (Standart Hataları Düzeltilmiş Panel) yöntemi kullanılmıştır.

Tablo 12: Faiz Marjının Belirleyicileri (Sabit Etkiler modeli)

Bağımsız değişkenler	Bağımlı değişken: Net faiz marjı			
	Katsayı	Standart hata	t-oranı	Olasılık
Sabit	-.0007985	.0042681	-0.19	0.855
BÜY	.0485247	.0203428	2.39	0.034
SER	.1396651	.041385	3.37	0.006
LİK	.0072725	.0054992	1.32	0.211
MEV	.0252887	.0129319	1.96	0.074
İM	.8791596	.2319337	3.79	0.003
TK	.0945779	.054399	1.74	0.108
FDG	-.0540944	.008054	-6.72	0.000
KRİZ	.0033777	.0012724	2.65	0.021
F-istatistiği	48.81***			
R ²	0.6538			
F-testi	12.86***			
Hausman testi	25.30***			
Greene (wald) değişen varyans istatistiği	447.61***			
Baltagi-Wu LBI otokorelasyon istatistiği	1.4252***			
Pesaran yatay kesit bağımlılığı istatistiği	24.727***			
Gözlem sayısı	573			
Banka sayısı	13			

Not. Yatay kesit bağımlılığı testinde boş hipotez yatay kesit bağımlılığı yoktur *** katsayıların %1 önem seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Değişkenlerin tanımı için Tablo 7'ye bakınız.

PCSE tahmin sonuçları Tablo 13'de rapor edilmiştir. BÜY, SER, TK ve KRİZ değişkenlerinin tahmin edilen katsayıları pozitifdir. Ancak bu katsayılar istatistiksel olarak anlamlı değildir. Yine tablo 13'de likidite riskini temsil eden LİK değişkeni ile NFG arasında pozitif ve istatistiksel olarak %5 önem seviyesinde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Bu sonuç, incelenen dönem boyunca bankaların üstlendikleri likidite

risklerini müşterilerine yansıtma konusunda gerekli önlemleri almış olduklarını göstermektedir. Mevduat oranının (MEV), NFG üzerindeki etkisi incelendiğinde %10 önem seviyesinde pozitif ve anlamlı bir ilişki göze çarpmaktadır. Buna göre artan mevduat düzeyi bankaların faiz marjlarının artmasına neden olmaktadır. Benzer şekilde işlem maliyetleri ile NFG arasında da %1 önem seviyesinde pozitif ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Bu sonuç göstermektedir ki artan işlem maliyetleri NFG'yi arttırmaktadır. Son olarak faiz dışı gelirleri (FDG) temsil eden değişken ile NFG arasında beklendiği gibi %1 önem seviyesinde negatif ve anlamlı bir ilişki gözlemlenmiştir. Bu sonuç da artan faiz dışı gelirlerin faiz marjlarının azalmasına neden olduğunu göstermektedir.

Tablo 13: Faiz Marjının Belirleyicileri (PCSE)

Bağımsız değişkenler	Bağımlı değişken: Net faiz marjı			
	Katsayı	Standart hata	t-oranı	Olasılık
Sabit	.0072982	.0042809	1.70	0.088
BÜY	.0254473	.0212001	1.20	0.230
SER	.0409257	.0281324	1.45	0.146
LİK	.0164004	.0068304	2.40	0.016
MEV	.024216	.0130741	1.85	0.064
İM	.9125151	.0563593	16.19	0.000
TK	.0594345	.0614409	0.97	0.333
FDG	-.0531716	.0104643	-5.08	0.000
KRİZ	.0027833	.0026174	1.06	0.288
Wald χ^2 istatistiği	313.36***			
R ²	.6732			
Gözlem sayısı	573			
Banka sayısı	13			

Not. *** katsayıların %1 önem seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir.

SONUÇ

Finansal piyasalar ve kurumlar, taraflar arasındaki bilgi asimetrisi ve işlem maliyetlerinden kaynaklanan bir takım çatışmaları azaltmak için ortaya çıkmıştır. Özellikle sermaye piyasalarının yeterince gelişmediği ülkelerde bankalar reel sektör firmalarının kaynak ihtiyacını karşılamada ve ortaya çıkacak aksaklıkların giderilmesinde en temel kurum konumundadır. Finansal sistem içinde çeşitli riskler üstlenerek mevduat sahipleri ile yatırımcılar arasında finansal aracılık hizmeti işlevi gören bankalar, müşterilerine yönelik sundukları hizmetler karşılığında gelirleri maksimize etmeye çalışmaktadırlar. Banka faiz marjları hem bankaların etkinlik düzeyi hem de finansal aracılığın maliyetiyle yakından ilişkilidir. Faiz marjlarının yüksek olması bazı yatırımcılar için finansal sistemi kullanma maliyetlerini arttırarak yatırımları olumsuz yönde etkileyebilir. Diğer bir deyişle artan faiz marjları hem tasarrufların hem de yatırımların büyümesinde negatif etki yaratabilir. Bununla beraber faiz marjların azalması her zaman finansal aracılığın etkinliğini arttırdığı anlamına gelmez. Bu durum olası vergi indirimlerini ya da geri ödenmeyen kredilerin neden olduğu kayıpları da gösterebilir.

Finansal aracılık düzeyinin gelişimi sermaye birikimi, sektörün etkinliği ve uzun vadeli ekonomik büyüme için önemli bir göstergedir. Banka odaklı bir finansal sisteme sahip olan Türkiye’de bankaların net faiz marjları üzerinde etkili olan bankaya özgü faktörlerin belirlenmesi hem mikro hem de makro anlamda son derece büyük önem taşımaktadır. Ayrıca, hem ülkemizde yaşanan 2000–2001 bankacılık krizleri hem de son küresel finansal kriz, diğer sektörlerle kıyasla finansal sektörün ülke ekonomileri için ne denli önemli olduğunu göstermiştir.

Ülkemizde net faiz marjı ile ilgili çalışma sayısı son derece sınırlıdır. Bu noktadan hareketle bu çalışmanın temel amacı BİST’de kote 13 bankaların net faiz marjlarını belirleyen faktörleri analiz etmektir. Bu amacı gerçekleştirmek için 2005Ç1-2016Ç2 dönemine ait veriler geleneksel panel veri analiz teknikleri ile analiz edilmiştir. Kurulan modellerde hem otokorelasyon ve heteroskedastisite hem de yatay kesit bağımlılığı sorunları **Beck ve Katz (1995)** tarafından geliştirilen **PCSE** (Panel-Corrected Standard Errors) yöntemiyle düzeltilmiştir.

PCSE tahmin sonuçları aşağıdaki gibi özetlenebilir;

- a) Ölçek ekonomileri teorisi kapsamında banka büyüklüğü ile net faiz marjı arasında pozitif bir ilişki beklenmektedir. Diğer bankalara kıyasla büyük bankaların daha çok çeşitlendirme imkânına ve daha yüksek gelir istikrarına sahip olması onlara daha düşük maliyetle çalışma olanağı sunabilir. Bu çalışmada beklentilere uygun olarak banka büyüklüğünün faiz marjı üzerindeki etkisinin pozitif olduğu tespit edilmiştir. Ancak bu ilişki herhangi bir önem seviyesinde anlamlı değildir. Bu sonuç Meksika bankacılık sektöründe **Maudos ve Solís (2009)**'in sonuçları ile uyumlu olup, 27 Avrupa Birliği ülkesi için **Ly (2015)**'nin, Çin bankacılık sektörü için **Zhou ve Wong (2008)**'un ve Türk bankacılık sektörü için **Taşkın (2011)**'in sonuçlarıyla çelişmektedir. Banka büyüklüğü değişkeni için edilen bulguların farklı olmasının sebebi ise çalışmaların yapıldığı döneme, ülkelerin bankacılık sektörlerinin gelişmişlik düzeylerine ve kullanılan analiz yöntemlerine bağlanabilir.
- b) Bankaların riskten kaçınma düzeylerinin bir göstergesi olarak regresyon modeline dahil edilen banka sermayesi değişkeni ile net faiz marjı arasındaki ilişki incelendiğinde, banka sermayesine ait katsayının pozitif olduğu görülmektedir ki bu da sermaye yapısı zayıf bankalara kıyasla sermaye yapısı sağlam olan bankaların daha fazla faiz marjına sahip oldukları şeklinde yorumlanabilir. Ancak bu katsayı istatistiki olarak anlamlı bulunmamıştır. Bu bulgu, **Maudos ve Solís (2009)**, Tunus bankacılık sektörü için **Ben Khediri ve Ben-Khedhiri (2011)**, Rus bankacılık sektörü için **Fungáčová ve Poghosyan (2011)** ve dört güney Asya ülkesinin (Pakistan, Bangladeş, Nepal ve Hindistan) bankacılık sektörüne yönelik **Islam ve Nishiyama (2016)**'nın sonuçları ile uyumludur.
- c) Likidite düzeyini temsil eden değişkene ait katsayısı pozitif ve anlamlı bulunmuştur. Bu sonuç çalışma dönemini kapsayan yıllarda bankaların likidite risklerini müşterilerine yansıttıklarına işaret edebilir. **Ben Khediri ve Ben-Khedhiri (2011)**, **Nassar vd. (2014)** ve **Islam ve Nishiyama (2016)** likiditeye

ilişkin pozitif sonuçlar rapor etmişlerdir. Bununla beraber literatürde negatif sonuçlara rastlamak da mümkündür (Örn: **Fungáčová ve Poghosyan, 2011; Plakalović & Alihodžić, 2015; Ly, 2015**).

- d) **Ly (2015)**'in çalışmasında olduğu gibi bu çalışmada da banka mevduat düzeyi ile faiz marjları arasında pozitif ve anlamlı bir sonuç bulunmuştur. Bu sonuç mevduat düzeyi yüksek olan bankaların faiz marjlarının da yüksek olduğuna işaret etmektedir. Yüksek düzeyde kaldıraçla çalışan bankaların temel fon kaynaklarının mevduatlar, mevduat dışı borçlanma, dağıtılmayan karlar ve ihraç edilen hisse senetleri olduğu göz önüne alındığında, diğerlerine kıyasla en temel ve ucuz fon kaynağı mevduatlardır. Dolayısıyla, mevduatlardaki artışın banka faiz marjlarını arttırması beklenen bir durumdur.
- e) Analiz sonucunda banka işlem maliyetleri ile faiz marjı arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bu sonuç, işlem maliyetleri arttıkça bankalar faiz marjlarını arttırma eğiliminde olduğuna işaret etmektedir. Regresyon sonuçları net faiz marjının en önemli belirleyicisinin işlem maliyetleri olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Diğer bir deyişle, işlem maliyetlerindeki %1'lik bir artış faiz marjlarında %91'lik bir artışa neden olmaktadır. İşlem maliyetleri ile faiz marjı arasında pozitif ve anlamlı ilişkiye yönelik bu sonuç, literatürdeki birçok çalışmanın sonuçlarıyla örtüşmektedir (Örn: **Zhou ve Wong, 2008; Hawtrey ve Liang, 2008; Ben Khediri ve Ben-Khedhiri, 2011; Gounder ve Sharma, 2012; Plakalović & Alihodžić, 2015; Leykun, 2016**).
- f) Net faiz marjı değişkeni, takipteki krediler değişkeninden (TK) pozitif yönde etkilenmektedir. Söz konusu pozitif etki bankaların üstlendikleri kredi risklerini müşterilerine aktarabildiklerine işaret etmektedir. Ancak, bu ilişki istatistiki olarak anlamlı değildir. **Ben Khediri ve Ben-Khedhiri (2011), Taşkın (2011), Leykun (2016)**'un Etiyopya bankacılık sektörü için ve **Nassar vd. (2014)** Honduras bankacılık sektörü için yaptıkları çalışmaların sonucuyla tutarlı olan bu sonuç, **Fungáčová ve Poghosyan (2011)** ve **Yüksel ve Zengin (2017)**'in çalışmalarının sonuçlarıyla çelişmektedir.

- g) Net faiz marjı değişkeni, faiz dışı gelirler (FDG) değişkeninden negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir biçimde etkilenmektedir. Bu sonuç göstermektedir ki bankaların faiz dışı gelirleri (ücret ve komisyon gelirleri, temettü gelirleri, ticari kar/zarar gibi ve diğer faiz dışı gelirler) arttıkça bankaların faiz marjları daralmaktadır. Bu sonuç, **Ly (2015), Maudos ve Solis (2009)** ve **Yüksel ve Zengin (2017)**'in çalışmalarının sonuçlarıyla tutarlıdır.
- h) Regresyon spesifikasyonlarında kullanılan son bağımsız değişken küresel finansal kriz kukla değişkenidir. Çalışmamızda kriz kukla değişkeni ile net faiz geliri arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Bu sonuç istatistiksel olarak anlamlı olmamasına rağmen, gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerin bankacılık sektörleri ile kıyaslandığında, Türk bankacılık sektörünün krizden olumsuz yönde etkilenmediğine işaret etmektedir. Kriz ile faiz marjı arasında gözlenen pozitif ilişki **Gürbüz vd. (2013)** ve **Işık vd. (2017)**'nin çalışmalarından elde edilen bulgulara paraleldir.

Hem mikro hem de makro anlamda son derece önemli olan ve aynı zamanda finansal aracılık etkinliğinin bir göstergesi olan net faiz marjlarının yüksek olması ülke içinde tasarrufların ve buna bağlı olarak da yatırımların azalmasına ve finansal aracılık hizmetlerinin gelişmemesine yol açabilir. Sonuçta ise ülkenin genel ekonomik performansı bundan negatif bir biçimde etkilenebilir. Analiz sonuçlarına göre banka yönetimi öncelikle ve ivedilikle işlem maliyetlerini azaltacak yeni düzenlemeler yapmalılardır. Bununla beraber, düzenleyici otoriteler finansal aracılık maliyetlerinin azaltılmasına yönelik önlemler almalılar. Bu sayede bankacılık sektöründe rekabet ve etkinlik artabilir.

Bankaların net faiz marjının belirleyicilerine yönelik yapılan bu çalışmanın bazı kısıtları bulunmaktadır. İlk olarak bu çalışmadan elde edilen bulgular Borsa İstanbul'da işlem gören ticari bankalar açısından yorumlanmalıdır. Çalışmada bankaların yönetim kurulu yapısı, hissedarlık yapısı ve makroekonomik verilere ilişkin değişkenler analiz kapsamına alınmamıştır. Gelecek çalışmalarda bu durumlar göz önüne alınabilir.

KAYNAKÇA

- Akgüç, Ö. (1989). *100 soruda Türkiye’de bankacılık* (3.Baskı). İstanbul: Gerçek.
- Akgüç, Ö. (2007). Türkiye’de yabancı bankalar. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 36, 10.
- Akgüç, Ö. (2012). *Banka finansal tabloların analizi* (Genişletilmiş baskı). İstanbul: Avcı.
- Aksoy, Ö. (2010). 1990 Sonrası Dönemde Yaşanan Finansal Krizlerin Türkiye’nin Makroekonomik Dengeleri Üzerindeki Etkileri. Yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Amuakwa-Mensah, F. & Marbuah, G. (2015). The determinants of net interest margin in the Ghanaian banking industry. *Journal of African Business*, 16(3), 272-288.
- Arıkan, T. (2011). Türkiye’de Bankacılık Sektörü ve Sektörün Krizlerden Etkilenme Derecelerinin Ölçülmesi: 2000-2008 Yılları Arası İ.M.K.B.’de Yer Alan Bankalar Üzerine Bir Uygulama. Yüksek lisans tezi, Muğla Üniversitesi, Muğla.
- Artun, T. (1983). *İşlevi gelişimi ve sorunlarıyla Türkiye’de bankacılık* (2.Baskı). İstanbul: Tekin.
- Atik, M. (2013). Bankacılık Sektöründe Faiz Dışı Gelirlerin Banka Geliri ve Riski Üzerindeki Etkisinin Ölçülmesi: ABD ve Türkiye’deki Lider Bankalar Üzerine Bir Uygulama. Doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Aydın, A. (2000). Bilanço dışı işlemler. *Bankacılık Dergisi*, 34. 01 Ocak 2017 tarihinde <https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/arastirma-ve-yayinlar/arastirma-ve-sunumlar/2001---2000/277?s=4> adresinden erişildi.
- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. (2004). *Bankacılık sektörü değerlendirme raporu (Ekim)*. Ankara, BDDK.

https://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Raporlar/Finansal_Piyasalar_Raporlari/1497Bankacilik_Sektoru_Degerlendirme_Raporu_Ekim_%202004.pdf adresinden erişildi.

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. (2006). Finansal piyasalar raporu, Sayı 4, Aralık.

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. (2008). *ABD mortgage krizi*. Çalışma Tebliği, Sayı: 3, İstanbul: BDDK.

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. (2009). *Krizden istikrara Türkiye tecrübesi, Çalışma Tebliği* (gözden geçirilmiş 2.Baskı). Ankara: BDDK.

http://www.bddk.org.tr/Websitesi/turkce/Raporlar/Calisma_Raporlari/7378Krizden%20C4%B0stikrara%20T%C3%BCrkiye%20Tecr%C3%BCbesi.pdf adresinden erişildi.

Başol, K. (2012). *Türkiye Ekonomisi* (11.Baskı). İstanbul: Türkmen.

Beaud, M. (2003). *Kapitalizmin tarihi 1500-2010*, (Çev. Fikret Başkaya). Ankara: Yordam.

Bernstein, M.A. (1989). *The great depression: delayed recovery and economic change in America, 1929-1939* (4.Press). Cambridge: Cambridge University.

Boyacıoğlu, A. M. (2003). 1980 sonrası Türk bankacılık sektöründeki gelişmeler, krizlerin sektör üzerindeki etkileri ve iyileştirici öneriler. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(9), 523-538.

Celasun, M. (2002). 2001 krizi, öncesi ve sonrası: makroekonomik ve mali bir değerlendirme. Ahmet Alpay Dikmen (Ed.), *Küreselleşme, Emek Süreçleri ve Yapısal Uyum* içinde (s. 27-102). Ankara: İmaj.

Cengiz, Ç. (2010). Türkiye’de Bankacılık Sektörünün Sermaye Kaynak Yapısı ve Risk Yönetimi Anlayışındaki Değişim. Yüksek lisans tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.

Civcir, İ. (2012). *Avrupa Birliği’ne Giriş Sürecinde Balkanlarla İlişkiler ve Türkiye Ekonomisi, (Türkiye’de Kriz Sonrası Dönemde Kredi Çöküşü Tartışma Metni)*, 2012/12, Ankara.

- Coşkun, Ö.A. (2015). 2001 ve 2008 krizlerinin Türk Bankacılık Sektörüne Etkilerinin Karşılaştırılması. Yüksek lisans tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul.
- Dinçer, A. (2006). Bankacılık Sektöründe Konsolidasyon, Ülke Deneyimleri ve Türkiye İçin Öneriler. Devlet Planlama Teşkilatı uzmanlık tezi (yayın no:2697), Ankara
- Doğan, A. (2011). Türkiye'de Bankacılık Sektöründe Şube Etkinliği. Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Dumičić, M., & Rizdak, T. (2012). Determinants of banks net interest margins in Central and Eastern Europe. *Financial theory and practice*, 37(1), 1-30.
- Erdönmez, P. A. (2003). Türkiye'de 2001 yılındaki mali kriz sonrasında kurumsal sektörde yeniden yapılandırma. *Bankacılar Dergisi*, 47, 38-55.
- Erol, H.M. (2006). Dünyada ve Türkiye'de Bankacılık Sektörünün Gelişimi ve Türkiye'de Kamu Bankalarının Yeniden Yapılandırılması. Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Fungáčová, Z., & Poghosyan, T. (2011). Determinants of bank interest margins in Russia: Does bank ownership matter? *Economic systems*, 35(4), 481-495.
- Garza-García, J. G. (2010). What influences net interest rate margins? Developed versus developing countries. *Banks and Bank Systems*, 5(4), 32-41.
- Gounder, N., & Sharma, P. (2012). Determinants of bank net interest margins in Fiji, a small island developing state. *Applied Financial Economics*, 22(19), 1647-1654.
- Gülhan, Ü. (2009). Bankacılık Sektöründe Karlılığı Etkileyen Faktörler: Türk Bankacılık Sektörüne Yönelik Bir Uygulama. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Günel, M. (2001). *Türk bankacılık sektörünün sorunları ve geleceği*. Ankara: ATO.
- Gürbüz, A. O., Yanık S. & Aytürk Y. (2013). Income diversification and bank performance: evidence from Turkish banking Sector, *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar*, 7(1): 9-29.

- Hawtrey, K. & H. Liang (2008), Bank interest margins in OECD countries, *The North American Journal of Economics and Finance*, 19(3), 249-260.
- Islam, M. S. & S. I. Nishiyama (2016), The determinants of bank net interest margins: a panel evidence from South Asian countries. *Research in International Business and Finance*, 37, 501-514.
- Işık, Ö. (2013). İş Grubu Üyeliği ve Firma Performansı: Borsa İstanbul'da İş Gruplarına Üye Firmalar İle Bağımsız Firmaların Karşılaştırılmasına Yönelik Ampirik Uygulama. Doktora tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- Işık, Ö., Yalman, İ.N., ve Koşaroğlu Ş.M. (2017). Türkiye'de mevduat bankalarının kârlılığını etkileyen faktörler, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 9(1), 362-380.
- İncekara, A. (2011). *Bankacılık ve finansal kurumlar*. İstanbul: İktisadi Araştırmalar Vakfı.
- K. Ben Khediri & H. Ben-Khedhiri. (2011). Determinants of bank net interest margin in Tunisia: a panel data model. *Applied Economics Letters*, 18(13), 1267-1271.
- Kansoy, F. (2012). The determinants of net interest margin in the Turkish banking sector: does bank ownership matter?. *Journal of BRSA Banking and Financial Markets*, 6(2), 13-49.
- Karabıyık, L. (2001). *Türkiye'de finans tarihi*. İstanbul: Vipaş.
- Karacan, A.İ. (1996). *Bankacılık ve kriz*, İstanbul: Tütünbank.
- Karacaoğlan, Ç. (2011). Yabancı Sermayeli bankaların Türk bankacılık sektörüne girişi. Yüksek lisans tezi, Kadir Has Üniversitesi, İstanbul.
- Karaçor, Z. (2006). Öğrenen ekonomi Türkiye: Kasım 2000 - Şubat 2001 krizinin öğrettikleri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16, 379-391.
- Kaya, F. (2012). *Bankacılık giriş ve ilkeleri* (1. Baskı). İstanbul: Beta.
- Kaya, Y.T. (2001). Türk Bankacılık Sisteminde Net Faiz Marjının Modellenmesi, BDDK Mali Sektör Politikası Dairesi Çalışma Raporları, 2001/4.

- Kazgan, G. (2009). *Tanzimat'tan 21. yüzyıla Türkiye ekonomisi: birinci küreselleşmeden ikinci küreselleşmeye* (4.Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Kepek, Y. ve Yentürk, N. (2005). *Türkiye ekonomisi* (18.Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Keskin, E. (1993). Türkiye ekonomisi ve bankacılık sistemi 1993, *Finans Dünyası Dergisi*, Haziran Sayısı.
- Köse, T. (2009). Bankalarda Mini Şube Organizasyonu Üzerine Bir Model. Yüksek lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Leykun, Fentaw (2016). Factors affecting the net interest margin of commercial bank of Ethiopia. *International Journal of Scientific and Research Publications*, 6(6), 150-161.
- Ly, K. C. (2015), Liquidity risk, regulation and bank performance: evidence from European banks. *Global Economy and Finance Journal*, 8(1), 11-33.
- Maudos, J. & Solís, L. (2009). The determinants of net interest income in the Mexican banking system: an integrated model. *Journal of Banking & Finance*, 33(10), 1920-1931.
- Mishkin, F.S. (1998). *The economics of money, banking and financial markets* (5th Ed.). Addison-Wesley.
- Nassar, K. B., Martinez, E., & Pineda, A. (2014). Determinants of banks net interest margins in Honduras. *IMF Working Paper*, 14(163).
- Özatay, F. (2010). *Finansal krizler ve Türkiye*. İstanbul: Doğan Egmont.
- Özdenkaya, G. (2013). Bankacılık Sektöründeki Birleşme ve Devirlerin Türk Bankacılık Sektörü Açısından Değerlendirilmesi. Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Öztürk, S. ve Gövdere, B. (2010). Küresel finansal kriz ve Türkiye ekonomisine etkileri, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(15), 377-397.

- Parasız, İ. (1998). *Türkiye ekonomisi 1923'den günümüze iktisat ve istikrar politikaları*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Parasız, İ. (2009). *Para banka ve finansal piyasalar* (9.Baskı). Bursa: Ezgi.
- Patır, S., Tetik, N. ve Aydın, B. (2009). *Küresel krizin dünyada ve Türkiye'de etkileri Malatya sanayi işletmelerine yansımaları üzerine bir alan araştırması*. Bursa: Ekin.
- Plakalović, N. & A. Alihodžić (2015), Determinants of the net interest margins in BH banks, *Industrija*, 43(1), 133-153.
- Reis, Ş. G., Kılıç, Y. ve Buğan, M. F. (2016). Banka karlılığını etkileyen faktörler: Türkiye örneği. *Journal of Accounting & Finance*, (72). 21-36.
- Şahin, H. (2000). *Türkiye ekonomisi, tarihsel gelişimi-bugünkü durumu* (gözden geçirilmiş 6.baskı). Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Şahin, H. (2009). *Türkiye ekonomisi, tarihsel gelişimi ve bugünkü durumu*. Bursa: Ezgi.
- Taş, R. (1995). Türk mali sisteminin uzun dönem 1923-1980 gelişiminin yapısı ve oransal analiz yöntemleriyle değerlendirilmesi, *Anadolu Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 50(1), 355-382.
- Taşkın, F. D. (2011). Türkiye'de ticari bankaların performansını etkileyen faktörler/ The factors affecting the performance of the Turkish commercial banks. *Ege Akademik Bakış*, 11(2): 289 - 298.
- Tokgöz, E. (1997). *Türkiye'nin iktisadi gelişme tarihi, 1914-1997* (Göz. Geç. ve Gen. 4.baskı). Ankara: İmaj Yayıncılık.
- Tokgöz, E. (2009). *Türkiye'nin iktisadi gelişme tarihi, 1914-2009* (9.Baskı). Ankara: İmaj Yayıncılık.
- Turan, Ş. (1995). *Türk devrim tarihi, yeni Türkiye'nin oluşumu (1923-1938)* (3.Baskı). Ankara: Bilgi.
- Turan, Z. (2011). Dünyadaki ve Türkiye'deki krizlerin ortaya çıkış nedenleri ve ekonomik kalkınmaya etkisi, *Niğde Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(4), 75.

- Türk Dil Kurumu. (2017). *Türkçe sözlük*. Eylül 15, 2016 tarihinde Türk Dil Kurumu: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=BANKA
- Türkiye Bankalar Birliği. (1995). *Bankalarımız 1994*. Ankara: Türkiye Bankalar Birliği.
- Türkiye Bankalar Birliği. (2008). *50.yılında Türkiye Bankalar Birliği ve Türkiye’de bankacılık sistemi 1958 – 2007*. İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği (No: 262).
- Türkiye Bankalar Birliği. (2009). *Bankalarımız 2008*. Ankara: Türkiye Bankalar Birliği.
- Türkiye Bankalar Birliği. (2011). *Bankalarımız 2010*. İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği.
- Türkiye Bankalar Birliği. (2012). *Türkiye’de bankacılık sektörü piyasa yapısı, firma davranışları ve rekabet analizi*. İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği.
- Türkiye Bankalar Birliği. (2013). *Bankalarımız 2012*. Ankara: Türkiye Bankalar Birliği.
- Türkiye Bankalar Birliği. (2014). *Bankalarımız 2013*. İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği.
- Türkiye Bankalar Birliği. (2015). *Faaliyet Raporu (2014-2015)*. İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği.
- Türkiye Bankalar Birliği. (2016) *Türkiye’de Bankacılık Sistemi 1959-2015*. İstanbul: TBB. [https://www.tbb.org.tr/tr/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar/--2014---turkiye%60de-bankacilik-sistemi-\(1958%E2%80%99den-itibaren\)-/2455](https://www.tbb.org.tr/tr/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar/--2014---turkiye%60de-bankacilik-sistemi-(1958%E2%80%99den-itibaren)-/2455)
- Türkiye Bankalar Birliği. (2017). *Faaliyet Raporu (2016-2017)*. İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği.
- Türkiye Bankalar Birliği. (2017). *Türkiye’de Bankacılık Sistemi Banka Bazında Seçilmiş Tablolar (Aralık 2016)*. Haziran 2, 2017 tarihinde Türkiye Bankalar Birliği: https://www.tbb.org.tr/Content/Upload/istatistikiraporlar/tumu/2071/Banka_Bazinda_Secilmis_Tablolar-Aralik_2016.zip

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası. (2002). *Hissedarlar Genel Kurulu'na sunulan 2001 yetmişinci hesap yılı hakkında banka Meclisi'nce hazırlanan faaliyet raporu bilanço, kâr ve zarar hesabı denetleme kurulu raporu*, Ankara.

Erişim: <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/8297d79e-819f-450e-9525-eca9a83504e0/YR2001.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=8297d79e-819f-450e-9525-eca9a83504e0>

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası. (2017). *Zorunlu karşılık oranlarına ilişkin kararlar*. Mart 18, 2017 tarihinde Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası: <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TCMB+TR/TCMB+TR/M ain+Menu/Para+Politikasi/ZK>

Us, V. (2015). Banking sector performance in Turkey before and after the global crisis. *İktisat İşletme ve Finans*, 30(353), 45-74.

Uyar, S. (2003). *Bankacılık krizleri*. Ankara: Nadir.

Uygur, E. (2001). Krizden Krize Türkiye 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri, (*Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni*), 2001/1, Ankara.

Erişim: <http://www.tek.org.tr/dosyalar/KRIZ-2000-20013.pdf>

Yardımcı, N. (2006). Bankacılık Sektöründe Etkinlik Analizi: Türk Bankacılık Sektörü ve Avrupa Birliği'ne Üye Bazı Ülkelerin Bankacılık Sektörlerinin Karşılaştırmalı Bir Analizi. Yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.

Yaşa, M. (1980). *Cumhuriyet dönemi Türkiye ekonomisi 1923–1978*, İstanbul: Akbank Kültür.

Yılmaz, D. ve Gayğusuz, F. (2009, 24-27 Eylül). *2008 Krizinin Yeni Global Ekonomik Yapı Üzerine Etkileri*. Uluslararası Davraz Kongresinde sunulmuş bildiri. Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.

Yüksel, S. & Zengin, S. (2017). Influencing factors of net interest margin in Turkish banking sector. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 7(1), 178-191.

Zhou, K. & M. C. Wong (2008), The determinants of net interest margins of commercial banks in mainland China, *Emerging Markets Finance and Trade*, 44(5), 41-53.

Ziraat Leasing. (2017). *Sıkça Sorulan Sorular*. Nisan 6, 2017 tarihinde Ziraat Leasing: http://www.ziraatleasing.com.tr/sikca_sorulan_sorular.html

